

อาจารย์ + สเป กับสังคมไทย

สุลักษณ์ ศิวรักษ์
รังสรรค์ ณะพรพันธ์
เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง

อาจารย์ป่วยกับสังคมไทย

สุลักษณ์ ศิวรักษ์
รังสรรค์ ฐานะพรพันธุ์
เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง

อาจารย์ป่วยกับสังคมไทย

สุลักษณ์ ศิวรักษ์

รังสรรค์ ธาระพรพันธุ์

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง

สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง

๘/๒๓ ซ.บ้านช่างหล่อ ถ.พรานนก บางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๔๑๒-๐๗๔๔, ๘๖๖-๑๕๕๗

e-mail : komolpublishing@access.inet.co.th

บรรณาธิการบริหาร	ฉัฐติมา คุณศิริรานนท์
กองบรรณาธิการ	สุชาติา เสโลโส ภูมินทร์ พงษ์ไกรกิตติ
ธุรการ	สุนทร รุ่งแจ้งสุวรรณ
การตลาด	อามาวดี งามขำ ประโรม คณานุรักษ์
ประชาสัมพันธ์	พิไลลักษณ์ พรหมจันทร์
บัญชี	บัวลี พาพิณิจ
ออกแบบปก	ชยปรกรณ์ ภูวนารณฤบาล
ออกแบบรูปเล่ม	โปรคอมกราฟฟิค โทรศัพท์/โทรสาร ๘๖๕-๕๐๘๕
ดำเนินการผลิต	ผลึกไท โทรศัพท์ ๘๘๘-๗๐๒๖-๗
จัดจำหน่าย	บริษัท เคล็ดไทย จำกัด โทรศัพท์ ๒๒๕-๙๕๓๖-๘

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ ๘๗๔-๗๒๓๒-๕๐-๒

พิมพ์ครั้งที่ ๑ มีนาคม ๒๕๕๓ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

ราคา ๖๕ บาท

อาจารย์ป่วยกับสังคมไทย

สุลักษณ์ ศิวรักษ์
รังสรรค์ ธาระพรพันธุ์
เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง

มูลนิธิโกมลคีมทอง

กระทรวงศึกษาธิการ ออกใบอนุญาตให้ เมื่อวันที่ ๖ กันยายน ๒๕๑๔

เลขที่อนุญาตที่ ต. ๑๔๔/๒๕๑๔

กระทรวงมหาดไทย ออกใบอนุญาตให้ เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๑๖

เลขทะเบียนลำดับที่ ๗๖๓

คณะกรรมการ

นายสัญญา ธรรมศักดิ์

ประธานกรรมการ คนแรก

นายปวย อึ้งภากรณ์

รองประธานกรรมการ คนแรก (เสียชีวิตแล้ว)

๑. นายอุดม เย็นฤดี

ประธานกิตติมศักดิ์

๒. นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์

ประธานกรรมการ

๓. นายชาญวิทย์ อร่ามฤทธิ

กรรมการเหรัญญิก

๔. นายเฉลิม ทองศรีพงศ์

กรรมการที่ปรึกษากฎหมาย

๕. นางสาวสนา โตสิตระกูล

กรรมการผู้จัดการ

๖. นางสาวฐิติมา คุณศิริานนท์

กรรมการผู้ช่วยผู้จัดการ

๗. พระไพศาล วิสาโล

กรรมการ

๘. นายกรุณา กุศลลาสัย

กรรมการ

๙. นายเกษมสันต์ วีรกุล

กรรมการ

๑๐. นายนิริศ ชัยสุตร

กรรมการ

๑๑. นายแพทย์บัญชา พงษ์พานิช

กรรมการ

๑๒. นายประกอบ คุปรัตน์

กรรมการ

๑๓. นายแพทย์ประพจน์ ภาตราภาค

กรรมการ

๑๔. นายแพทย์ประเวศ วะสี

กรรมการ

๑๕. นายพิภพ ชงไชย

กรรมการ

๑๖. นายสรพลสิทธิ์ คุ้มประพันธ์

กรรมการ

๑๗. นางสาวอรศรี งามวิทยาพงศ์

กรรมการ

๑๘. นายอุทัย ดุลยเกษม

กรรมการ

๑๙. นางสาวสิริวรรณ นิจเจริญ

กรรมการเลขานุการ

มูลนิธิโกมลคีมทอง จัดตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๕๑๖ มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นเตือน และสนับสนุน
ให้บุคคลมีความเสียสละเพื่อสังคม มีอุดมคติ เป็นผู้นำในทางที่ถูกต้อง ตามแบบอย่างของ
ครูโกมล คีมทอง ผู้สูญเสียชีวิตเมื่อปี ๒๕๑๔ ขณะอุทิศตนเป็นครูอยู่ในถิ่นทุรกันดาร

คำนำ

เมื่ออาจารย์ป่วย คนดีที่จากพวกเราไป ความดีของอาจารย์ ในฐานะที่เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณธรรม มีหลักการ มีแก่นธรรม ไม่กะล่อน เป็นลูกจีนที่รับราชการเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ ที่ซื่อสัตย์ กล้าหาญ รักชาติ รักแผ่นดินไทย

อะไรคือปัจจัยแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของอาจารย์ป่วย อะไรทำให้อาจารย์ป่วยเป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกลต่างจากคนอื่น อาจารย์ป่วย ถูกเลี้ยงดูเติบโตมาท่ามกลางสภาวะแวดล้อมอย่างไร ผู้หญิงรอบข้าง อาจารย์มีส่วน มีบทบาทต่อวิถีคิดของอาจารย์ป่วยมากน้อยแค่ไหน

นั่นคือความอยากรู้ของผม เพื่อจะได้เผยแพร่ให้สาธารณชนได้เห็น ได้เข้าใจอาจารย์ป่วยซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม และผมก็ได้ทั้งความรู้ และบทวิเคราะห์จากวิทยากรสองท่าน พที่สามารถวิเคราะห์และเข้าใจ ทั้งสังคมไทยและอาจารย์ป่วย คืออาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และอาจารย์ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ที่กรุณามาร่วมรายการ “ผ่าทางตัน” ซึ่งใช้เวลา บันทึกเทปถึง ๒ ชั่วโมง ๒๒ นาที เมื่อสำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง บรรณานาจะเผยแพร่ในรูปของสิ่งพิมพ์ ผมก็ยินดีอย่างยิ่ง

ดร.เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง

อาจารย์ป่วยกับสังคมไทย

เจิมศักดิ์ นับตั้งแต่วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๒ ที่ผ่านมา สังคมไทยได้สูญเสียคนดีชื่อป่วย อึ้งภากรณ์ไป คำถามที่ติดอยู่ในหัวใจคนไทยหลายคนก็คือว่า ทำไมสังคมมีคนชื่อสัตย์อย่างอาจารย์ป่วย ขณะที่คนจำนวนมากในสังคมไทยนั้นซี้โกง ทำไมสังคมไทยมีคนที่มีมอการณืไกลอย่างอาจารย์ป่วย ขณะที่คนในสังคมไทยนั้นชอบแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปเรื่อยๆ ทำไมจึงมีคนอย่างอาจารย์ป่วยที่ต่อสู้เพื่อเสรีภาพประชาธิปไตย ในขณะที่บ้านเมืองยุคนั้นเป็นเผด็จการ หากอาจารย์ป่วยมีบทบาทอยู่ในปี ๒๕๕๐ ประเทศไทยจะมีวิกฤตการเงินทางเศรษฐกิจอย่างที่ผ่านมาหรือไม่ วันนี้เรามีนักวิเคราะห์สังคมที่รู้จักอาจารย์ป่วยอย่างดีสองท่านนั่งอยู่ตรงนี้ครับ คือ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และ อาจารย์รังสรรค์ ธาระพรพันธุ์

ก่อนที่เราจะเริ่มวิเคราะห์กัน เราไปชมประวัติของอาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์ อย่างสั้นๆ ครับ

(เสียงบรรยายจากวีดิทัศน์)

อาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์ ปุชนีย์บุคคลตัวอย่าง ผู้มีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาประเทศไทย ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ท่านเป็นผู้หนึ่งที่เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย โดยใช้ชื่อว่า “นายเข้ม เย็นยิ่ง” ภายหลังที่สงครามยุติลง ท่านได้เข้ารับราชการเป็นผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย คณะบดีคณะเศรษฐศาสตร์ และอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในระหว่างการทำงาน ภายใต้ระบบการเมืองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย อาจารย์ป่วยได้แสดงความคิดเห็นในงานที่ท่านรับผิดชอบอย่างตรงไปตรงมาอยู่หลายต่อหลายครั้ง จนสร้างความไม่พอใจให้กับผู้มีอำนาจในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๔ จอมพลถนอม กิตติขจร ได้ทำรัฐประหารตัวเอง อาจารย์ป่วยได้ส่งจดหมายในนาม นายเข้ม เย็นยิ่ง ถึงจอมพลถนอม ในนาม พี่ทำนุ เกียรติก้อง

“ให้ได้โปรดเร่งให้มีกติกามุ่บ้านขึ้นเถิดโดยเร็วที่สุด โปรดอำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านไทยเจริญมีสิทธิเสรีภาพตามหลักประชาธิปไตย เลือกลงสมัครเข้าขึ้นโดยเร็วที่สุด”

เมื่อความดังกล่าวส่งผลให้อาจารย์ป่วยจำเป็นต้องพำนักอยู่ในประเทศอังกฤษจนกระทั่งหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ อาจารย์ป่วยจึงได้มีโอกาสกลับมาทำงานในประเทศไทย โดยริเริ่มงานบัณฑิตอาสาพัฒนาชนบท โครงการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำแม่กลอง แต่ก็ต้องยุติลงเมื่อเกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ ทำให้อาจารย์

ไปอยู่ที่ประเทศอังกฤษ จนตราปลิ้นลมหายใจในวัย ๘๓ ปี เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๒

เจมส์ คัดด์ อาจารย์สุลักษณ์ศรีรับ อาจารย์รู้จักอาจารย์ป่วยตั้งแต่เมื่อไหร่

สุลักษณ์ ตั้งแต่ผมอยู่ ม.๓ โรงเรียนอัสสัมชัญ เพราะท่านกลับมาเมืองไทย แล้วก็บราเดอร์ฮีแลร์ซึ่งเป็นอาจารย์ผู้ปกครอง พาท่านเดินเข้ามาในห้องเรียนและบอก พวกเจ้าดูไว้นะ นี่นายป่วย เขาเคยเป็นลูกศิษย์ที่นี่ เป็นครูโรงเรียนนี้ พวกเจ้าจงเอาอย่างเขาไว้

เจมส์ คัดด์ ตอนนั้นอาจารย์ป่วยเป็นอะไรครับ

สุลักษณ์ เพิ่งกลับ คงทำงานกระทรวงการคลัง ไม่ใหญ่ไม่โตอะไร พอกลับมาก็ไปเยี่ยมครูเก่า โรงเรียนเก่า บราเดอร์ฮีแลร์เคยไปช่วยงานเสรีไทยอยู่ที่อินเดียในสมัยสงคราม แกเป็นคนฝรั่งเศส สอนภาษาไทยอาจารย์ป่วยมา

เจมส์ คัดด์ อะไรคือสิ่งที่อาจารย์ประทับใจอาจารย์ป่วยมากที่สุด ตั้งแต่นั้นมาถึงวันนี้

สุลักษณ์ ผมเคยเขียนแล้วนะว่า นายป่วยผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน ยิ่งรู้จักมากก็ยิ่งรักเคารพมาก ไม่เหมือนผู้ใหญ่บางคน เรารู้จักนับถือเห็นด้านหน้าด้านหลังมาก บางคนเราก็ถึงกับสะอิดสะเอียน บางคนก็จางความเคารพนับถือ แต่อาจารย์ป่วยนี้ ยิ่งรู้จักยิ่งรัก เคารพยิ่งเห็นใจ เพราะว่าเป็นคนที่ไม่มีเบื้องหน้าเบื้องหลัง เสมอต้นเสมอปลาย อ่อนน้อมถ่อมตนโดยไม่ได้อวดจจริต หลายคนอ่อนน้อมถ่อมตนโดยอวดจจริต

เจิมศักดิ์ ถ้าอาจารย์ป่วยไม่เสียชีวิตจะพูดแบบนี้หรือเปล่า

สุลักษณ์ ผมพูดตลอดเวลา คุณป่วยเป็นคนหัวเราะเยาะตัวเองได้ตลอดเวลา ผมไปเยี่ยม พูดได้ว่าผมเกือบจะเป็นคนเดียวที่ไปเยี่ยมทุกปี และปีนี้ก็ไปก่อนท่านตายไม่กี่เดือน แล้วเวลาไปเยี่ยม ผมก็ไปชี้ว่าตลอดทุกครั้ง ภรรยาท่านก็นั่งอยู่ด้วย ชอบใจทั้งผัวทั้งเมีย ผมว่าบ้านเมืองที่มันยุ่งวุ่นวายอยู่ขณะนี้ คุณป่วยต้องรับผิดชอบ ท่านชอบใจใหญ่

เจิมศักดิ์ ก่อนที่จะลงรายละเอียดตรงนี้ ขอถามอาจารย์รังสรรค์ก่อน อาจารย์รู้จักอาจารย์ป่วยเมื่อไร

รังสรรค์ คงจะระบุเวลาไม่ได้ว่าเมื่อไร ผมเป็นลูกจีนในเมืองไทย ผมคิดว่าลูกจีนในเมืองไทยหลายต่อหลายครอบครัวอาจมีประสบการณ์ร่วมกับผม ดูจากข้อเขียนของอาจารย์ และนักศึกษาบางท่านที่ปรากฏหลังจากที่อาจารย์ป่วยถึงแก่กรรม หลายคนก็จะพูดว่าครอบครัวคนจีนพูดยกย่องอาจารย์ป่วย ว่าเป็นคนมีความสามารถ เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต ความรู้สึกในเรื่องความเก่ง ความซื่อสัตย์ของอาจารย์ป่วย มีการพูดกันในครอบครัวผม ตั้งแต่ผมอยู่ในระดับมัธยมศึกษา ผมมารู้จักอาจารย์ป่วยจริงๆ เมื่อผมเข้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี ๒๕๐๗

เจิมศักดิ์ ตั้งแต่รู้จักอาจารย์ป่วยมาจนปัจจุบัน อะไรที่ประทับใจมากที่สุด

รังสรรค์ ผมคิดว่าคล้ายคลึงกับที่อาจารย์สุลักษณ์พูด คุณสมบัติที่ยิ่งใหญ่ของอาจารย์ป่วยคือ ความเป็นมนุษย์ ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ความเป็นสามัญชน

เจิมศักดิ์ มนุษย์ก็มี คนก็มีตั้งเยอะแยะ ต่างกันตรงไหน ความเป็น

คน กับความเป็นมนุษย์ ความเป็นสามัญชนกับความไม่เป็นสามัญชน **รังสรรค์** ความเป็นสามัญชนก็อย่างที่อาจารย์สุลักษณ์พูด คือความเสมอต้นเสมอปลาย เมื่อท่านมีตำแหน่งใหญ่โตขึ้น ท่านก็ยังมีประพฤติกกรรมเป็นสามัญชน ประพฤติกกรรมไม่ได้เปลี่ยนไปตามตำแหน่งของท่านในสังคม อันนี้คือความเป็นสามัญชน ความเป็นมนุษย์ก็คือความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนอื่น ความต้องการที่จะให้คนด้อยโอกาสในสังคมสามารถดำรงชีวิตได้ด้วยมาตรฐานที่สมกับศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ คือไม่ใช่ให้อยู่อย่างคนต่ำชั้นในสังคม อันนี้ผมคิดว่าเป็นคุณสมบัติที่ยิ่งใหญ่ และไม่เพียงแต่เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนอื่นเท่านั้น ในทางปฏิบัติ ท่านก็พยายามผลักดันให้มีการดำเนินนโยบายที่จะช่วยคนด้อยโอกาสในสังคม

เจิมศักดิ์ ผมขออนุญาตเจาะลงไป เมื่อกี้อาจารย์สุลักษณ์พูดอยู่ว่า อาจารย์เคยเขียนหนังสือถึงอาจารย์ป่วย ชื่อหนังสือ นายป่วย อัง-ภากรณ ผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน จะให้ผมเข้าใจอย่างไร อาจารย์บอกว่า อาจารย์ป่วยเป็นคนไม่กะล่อน ในขณะที่คนไทยจำนวนมากเป็นคนกะล่อน นิยมศรัทธาช่วยเป็นพฤติกรรมแบบอย่าง เรามีคนแบบอาจารย์ป่วยได้ยังไง สังคมสร้างคนแบบอาจารย์ป่วยได้ยังไง

สุลักษณ์ คือเรื่องศรัทธาช่วย คนสมัยนี้เข้าใจผิด ศรัทธาช่วยนั้นมาจาก ธนัญชัยชาตก อยู่ในปัญญาสาตก พระท่านแต่งที่เชียงใหม่ ท่านชี้ให้เห็นว่าความกะล่อนนั้นได้ผลในระยะสั้น แต่ในระยะยาวไม่ได้ผล ศรัทธาช่วยเองก็ถูกน้องฆ่าตาย เพราะว่าศรัทธาช่วยเคยฆ่าน้องมาก่อน เอาความกะล่อนฆ่าน้อง ศรัทธาช่วยยังแสดงว่า คนเล็กคนน้อยนั้นสามารถไต่เต้าเอาชนะคนใหญ่คนโตได้หมด เมื่อเป็นลูกชาวบ้าน

เอาชนะขุนนาง เมื่อเข้าไปในวังก็เอาชนะพระเจ้าแผ่นดินได้ เป็นจุดยืนของศรีธนญชัยว่าคนเล็กคนน้อยสามารถเอาชนะคนใหญ่คนโตได้ แต่ความกะล่อนนั้น ระยะเวลาจะเป็นพิษภัยกับตัวเอง คนเข้าใจเรื่องศรีธนญชัยไม่ซัด

ขอเรียนตรงไปตรงมา อาจารย์ป่วยท่านเข้าใจวรรณคดีไทยค่อนข้างมากกว่านักเศรษฐศาสตร์แทบทั้งหมดในเมืองไทย ขอโทษนะครับ ผมคุยกับนักเศรษฐศาสตร์สองคนนี้ หรือมากกว่านักอักษรศาสตร์ทั่วๆ ไปด้วย เพราะท่านเข้าใจในอักษรศาสตร์ วรรณคดีไทย ในฐานะผู้ลิ้มรสแห่งความงามและเข้าถึงความจริงแห่งอมตวรรณนิพนธ์เหล่านั้น อันนี้แหละครับเป็นเหตุให้ท่านไม่กะล่อน กะล่อนนี้เดิมทีเดียวเป็นศัพท์ที่ใช้กับมะม่วง มะม่วงที่มันกะล่อน มันดูสวยแต่กินไม่อร่อย เพราะฉะนั้นคนไทยหลายคนรูปร่างหน้าตาสะสวย มียศถาบรรดาศักดิ์ วางท่าเก๊ก สวมหัวโชน อาจารย์ป่วยไม่เป็นอย่างนั้นเลย ครับ ไม่ว่าจะเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยหรือเป็นอาจารย์เป็นคณบดี เป็นอะไรเหมือนกันหมด สมัยก่อนผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เขามีห้องรับรองพิเศษ คนที่รับใช้ในห้องต้องใส่ถุงมือขาว แต่งตัวแบบฝรั่ง บริการอาหารฝรั่ง ทั้งๆ ที่ท่านก็มีเมียหม่อมเรียนอังกฤษ ท่านไม่ได้สั่งเลิกคนรับใช้ แต่ท่านให้ไปซื้อข้าวต้มกุ๊ยจากบางลำพูมาเลี้ยงพวกเรา ท่านไม่ดัดจริตเลย เป็นความน่ารักของท่าน

เจิมศักดิ์ คำว่าอาจารย์ป่วยไม่กะล่อน ก็แสดงว่าอาจารย์เป็นคนตรงไปตรงมา อาจารย์ป่วยไม่หลอกล่อ ไม่มีลูกเล่น ไม่ใช่ลูกเล่นที่จะเอาชนะคนอื่น ทำอะไรตรงไปตรงมา

สัญลักษณ์ นอกจากตรงไปตรงมาแล้ว เป็นผู้มีลัทธิจรรยา นี้อำคัญมาก เป็นเรื่องที่สังคมไทยขาดอย่างร้ายแรงที่สุด ผมอ่านหนังสือ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัยเขียนเมื่อเร็วๆ นี้ เล่าว่า ท่านพาพ่อหนีไป ปีนัง หนีจอมพลป. ก็ไปบอกน้องสาว ท่านหญิงพิไลยว่า ต้องหนีไป อย่าไปบอกใครนะว่าเสด็จไปป็นังแล้วจะไม่กลับ ท่านหญิงพิไลยต้อง โทกโทกเป็นครั้งแรกในชีวิต ตอนมาพบสมเด็จพระยาตำราญฯ สมเด็จพระ กรมพระยาตำราญฯ ถามว่าเป็นยังไง ทรงพระกรรแสงเลย ทำไม เสียใจอะไร หม่อมฉันเกิดมาไม่เคยปิด คราวนี้ต้องปิดเพื่อความ ปลอดภัยของเสด็จพ่อ ทั้งที่เขียนจดหมายบอกไว้ และสั่งให้เปิด จดหมายตอนเที่ยงแล้ว

คุณป่วยก็เช่นเดียวกัน ถ้าเป็นคนไม่รู้จัก ดูเผินๆ จะไม่เข้าใจ ท่านไม่เคยปิด แม้เป็นเสรีไทย เมื่อกี้ผมพูดครั้งแรกว่า ผมเจอท่าน ตอนเรียนอัสสัมชัญ นั้น ม.๓ พอ ม.๘ ผมไปขอเรื่องท่านมาลง หนังสือ *อุโฆษสาร* เป็นหนังสือของโรงเรียน ท่านเขียนให้ ตอนนั้น ท่านเป็นเบอร์สามเบอร์สี่ในธนาคารชาติ ท่านเขียนเรื่อง *มุสาวาทา เวมณี* ท่านบอกว่าในสงคราม บางทีต้องปิด แต่ท่านพยายามที่สุด ที่จะไม่พูดปิด เลียงไม่พูดความจริง ท่านรู้สึกผิดแล้ว อันนี้เป็น มาตรการสำคัญในการวัดคน เพราะมนุษย์เจรจาเอาความ ช่างตาย จะเอางา คนเจรจาจะเอาถ้อยคำ การเจรจาของคุณป่วย ข้อเขียนก็มี ไม่มาก แต่ทุกข้อเขียนนั้นเชื่อได้เลยว่าเป็นความจริงทั้งสิ้น

เจิมศักดิ์ พฤติกรรมของอาจารย์ป่วยนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร เกิดขึ้นเพราะ เป็นลูกจีนอยู่ในแวดวงสังคมไทย หรือว่าเกิดขึ้นเพราะว่าอาจารย์ป่วย มีเมียหม่อม หรือว่าเกิดขึ้นเพราะอาจารย์ป่วยไปเรียนต่างประเทศมา

ถูกอิทธิพลอะไรต่ออะไร ขณะที่สังคมส่วนใหญ่ คนไทยค่อนข้าง
กะล่อนพอสมควรนะครับ

สุลักษณ์ อิทธิพลที่เกี่ยวข้องกับอาจารย์ป่วยนั้น พูดอย่างศาสนา
พุทธเขาเรียก อิทัปปัจจตา หลายเหตุหลายปัจจัย ปัจจัยที่สำคัญ
ท่านเขียนเอาไว้แล้วใน *ผู้หญิงในชีวิตของผม - แม่* และไม่เพียงแต่
แม่ ยังมียาย ทั้งยายและแม่มีความสำคัญมาก นี่สำคัญนะครับ การ
ศึกษานี้ทำให้เราดูคุณแม่และยาย คุณป่วยเกิดมาในสมัยที่ให้
ความสำคัญกับแม่และยาย และผู้หญิงไทยมีอิทธิพลสูงมากกับลูก
โดยเฉพาะผู้หญิงที่มีสามีเป็นจีน ลูกจีน แม่ไทย ที่กลายเป็นไทย
เพราะแม่ อันที่หนึ่ง อันที่สองคือพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะคนเริ่ม
ใส่บาตร เห็นคุณค่าของการให้ทาน เริ่มบวช เริ่มเรียน อิทธิพลอยู่
ตรงนี้ คุณป่วยแม่เคยเพียงบวชเณร ท่านพูดเสมอว่าท่านเป็น ag-
nostic คือไม่เชื่อมั่นในศาสนา

เจิมศักดิ์ ไม่เคยบวชพระ บวชเณรเฉยๆ

สุลักษณ์ เหมือนผม บวชเณร ท่านพูดกับผม *สุลักษณ์ พวกเรา
คนถือพุทธ เป็น agnostic* หมายความว่าหลายอย่างเรายังไม่สามารถ
จะเชื่อได้ เพราะศาสนาพุทธไม่เน้นที่ความเชื่อ นิพพานมีไม่มี เป็น
อึดตาหรือไม่ ที่เถียงกันอยู่ เราไม่รู้ เรารู้อย่างเดียวว่า ถ้าเราทำ
อย่างนี้แล้วก็ทำให้เรามีความสุข ทำอย่างนี้คนอื่นมีความสุข ก็ทำไป
เรื่อยๆ คุณป่วยทำทุกอย่างที่ตัวท่านเองมีความสุขและคนอื่นมีความ
สุข เพราะเมื่อท่านต้องการน้อยจากชีวิต ท่านก็ให้ได้มาก อันนี้เป็น
จุดสำคัญของท่าน

เจิมศักดิ์ อาจารย์รังสรรค์ครับคำถามเดียวกัน อาจารย์ป่วยทำไม

ไม่กะล่อน

รังสรรค์ ตอบยาก เมื่อก็อาจารย์สัญลักษณ์พูดถึงอิทธิพลของผู้หญิงในชีวิตอาจารย์ป่วย อิทธิพลของยายก็มีมาก เมื่อเด็กๆ อาจารย์ป่วยต้องอ่านหนังสือวรรณคดีให้ยายฟัง อาจารย์สัญลักษณ์บอกว่า อาจารย์ป่วยมีความรู้เรื่องวรรณคดีไทยอย่างมาก และอาจเป็นนักเศรษฐศาสตร์คนเดียวที่รู้วรรณคดีมากกว่านักเศรษฐศาสตร์ทุกคนในปัจจุบัน หรือแม้กระทั่งนักอักษรศาสตร์ส่วนใหญ่ เพราะเหตุว่า เมื่อเป็นเด็กนั้นต้องมีหน้าที่อ่านวรรณคดี อ่านหนังสือต่างๆ ให้ยายฟัง ผมว่าอาจจะซึมซับเรื่องระบบคุณค่าที่มาจากวรรณคดี อาจเป็นเพราะระบบการเรียนรู้ที่โรงเรียนอัสสัมชัญที่ให้ความสำคัญกับระบบจริยธรรมต่างๆ ผมคิดว่า ระบบการศึกษาที่อาจารย์ป่วยผ่านมาก็อาจจะมีส่วนหล่อหลอมความไม่กะล่อนดังกล่าวนี้

ความไม่กะล่อนของอาจารย์ป่วย เข้ากันได้ดีกับตำแหน่งหน้าที่ของอาจารย์ในเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นตำแหน่งซึ่งต้องมีความน่าเชื่อถือ ภาษาในทางเศรษฐศาสตร์บอกว่าต้องมี Credibility ถ้าหากว่าไม่มีความน่าเชื่อถือ ชุมชนการเงินภายในประเทศและชุมชนธุรกิจระหว่างประเทศไม่มีความเชื่อมั่นใส เวลาพูดจาอะไรก็ไม่น่าเชื่อถือ เวลาที่จะขอร้องโน้มน้าวคนให้ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล ก็จะไม่มีประสิทธิภาพ เพราะฉะนั้นความไม่กะล่อนที่พัฒนามา สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ในเวลาต่อมา และเวลานี้คงจะหายากที่จะหาคนซึ่งไม่กะล่อนไปนั่งในตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย

เจมส์คัทตี้ นอกจากไม่กะล่อนแล้ว อาจารย์ป่วยยังซื้อสัตย์ด้วย ในสังคมไทยว่ากันว่า ยากมากที่จะหาคนซื้อสัตย์ เราได้ยินเรื่องคอร์รัปชันทุกระดับ ประทับใจเลย ทำไมประเทศไทยมีคนอย่างอาจารย์ป่วยขึ้นได้ อาจารย์จะวิเคราะห์หรืออย่างไรเรื่องความซื้อสัตย์ของอาจารย์ป่วย

สุลักษณ์ คือความซื้อสัตย์อยู่ในวัฒนธรรมมานานจนเราลืมแล้ว ถ้าเราดูจิว เราก็มองว่าขุนนางเมืองจีนมีทั้งกังฉิน ตงฉิน บางสมัยกังฉินมากกว่าตงฉิน ถ้าตงฉินมากกว่ากังฉิน บ้านเมืองก็สงบเรียบร้อย ถ้ากังฉินมากกว่า บ้านเมืองก็ทรุดโทรม ถ้าพูดในแง่ขุนนาง คุณป่วยเป็นขุนนางฝ่ายตงฉิน ซื้อสัตย์สุจริต และผมเชื่อว่าข้าราชการที่เป็นเช่นนี้มีจำนวนไม่น้อย แต่ได้ถูกการเมืองลิดรอนไปเรื่อยๆ และการลิดรอนที่สำคัญคือปี ๒๔๙๐ ซึ่งทหารเข้ามายึดอำนาจและทำลายข้าราชการตงฉินเกือบทั้งหมด โดยเฉพาะข้าราชการการเมือง เป็นที่น่ายินดีที่คุณป่วยรอดปากเหยี่ยวปากกาหนีไปได้ เพราะท่านกลับไปเรียนที่อังกฤษ และเมื่อท่านกลับมา พูดกันอย่างไม่เกรงใจ กังฉินครองเมือง มีอำนาจเต็มที แต่ท่านก็ได้สู้กับกังฉินด้วยวิธีของท่าน ซื้อสัตย์ สุจริต อ่อนน้อมถ่อมตัว พยายามไม่กระทบกระทั่ง ทำงานในบริบทของตัวเอง แต่แม้กระนั้นก็ต้องกระทบ ตอนนั้นท่านเป็นถึงรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยแล้ว

เจมส์คัทตี้ แต่ท่านก็เห็นว่า ข้าราชการหลายคนที่ตั้งฉิน เมื่อเห็นคนอื่นกังฉิน ก็บอกว่าไม่เป็นไร ใครๆ เขาก็เอากัน ฉันทเอาด้วยก็มี อาจารย์ป่วยทำไมมีอุเบกขาตรงนี้

สุลักษณ์ อันนี้มันเริ่มเปลี่ยนแปลง เพื่อความเป็นธรรม ข้าราชการส่วนใหญ่หลายคน แม้กินตามน้ำ เขาก็ไม่กิน คนอย่างนี้ไม่ใช่ไม่มี

และบ้านเมืองอยู่รอดได้ก็เพราะคนแบบนี้ หลายคนเขาก็เห็นว่าฉันไม่
 โกงคนเดียว หรือฉันไม่โกงจำนวนน้อย คนแบบนี้ก็มี แต่คุณป่วยนั้น
 นอกจากท่านไม่โกงแล้ว ท่านก็มีความกล้าที่จะสู้กับอำนาจ นี่สิหาได้
 ยาก ตัวอย่างกรณีที่ผมว่า เป็นรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย
 ต่อสู้กับนักการเมืองคนสำคัญ เขาคิดจะมา จะเอาท่านออกด้วย แต่
 ผมบอกแล้วไง ข้าราชการที่ตั้งฉันทะปอสสมควร ก็ปกป้องท่าน คุณ
 พระบริรักษ์ที่ยุทธกิจ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังก็ปกป้องท่าน
 แม้จอมพล ป.พิบูลสงครามเอง ก็ไม่ถึงกับเห็นท่านเป็นศัตรู ท่านถึง
 รอดตัวด้วยการออกไปอยู่ต่างประเทศเสีย เป็นที่ปรึกษาเศรษฐกิจการ
 คลัง ไม่เฉพาะอังกฤษนะครับ ทว่าทั้งยุโรปตะวันตก เป็นการไกลเกลี่ย

เจิมศักดิ์ ตอนนั้นใครเป็นนายกรัฐมนตรี

สุลักษณ์ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

รังสรรค์ เหตุการณ์ช่วงนี้ผมคิดว่ามีอยู่สองเรื่อง เรื่องหนึ่งก็คือเรื่อง
 ที่จะปรับสหธนาคารกรุงเทพ คือเวลานั้น ประเทศไทยใช้ระบบอัตรา
 แลกเปลี่ยนหลายอัตราที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า Multiple Exchange
 Rate System อัตราแลกเปลี่ยนมีสองอัตราคือ อัตราทางการกับ
 อัตราตลาด ยกตัวอย่างเช่น อัตราตลาด เงินปอนด์สเตอร์ลิงอาจจะ
 ตกหนึ่งปอนด์สเตอร์ลิง ต่อ ๖๐ บาท แต่อัตราทางการกำหนดอาจ
 จะเป็นที่ ๔๕ บาท รัฐบาลใช้ระบบ อัตราแลกเปลี่ยนหลายอัตราใน
 ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เพื่อที่จะกีดกาะเงินเพื่อภายในประเทศ
 เพราะภายหลังสงคราม ปัญหาเงินเพื่อเป็นปัญหาใหญ่ ยกตัวอย่าง
 พ่อค้าส่งข้าวไปขายต่างประเทศได้เงินตราต่างประเทศ รัฐบาลก็จะ
 บังคับให้เอาเงินตราต่างประเทศมาขายให้กับธนาคารแห่งประเทศไทย

๔๕ บาท ก็หมายความว่าธนาคารแห่งประเทศไทยจะมีกำไรจากระบบอัตราแลกเปลี่ยนหลายอัตราประมาณ ๑๕ บาทต่อ ๑ ปอนด์

ในอีกด้านหนึ่งก็มีการให้ใช้ระบบอัตราแลกเปลี่ยนหลายอัตราในการผ่อนคลายนแรงกดดันของเงินเพื่อด้วยการให้นำเข้าสินค้าเข้าได้ในราคาที่ถูกลง เพราะฉะนั้นเวลานำเข้าสินค้าที่จำเป็นแก่การครองชีพแทนที่พ่อค้านำเข้าต้องเอาเงิน ๖๐ บาทไปแลกหนึ่งปอนด์สเตอร์ลิงก็เอา ๔๕ บาทไปแลก เมื่ออัตราแลกเปลี่ยนต่ำ ก็ทำให้ราคาสินค้านำเข้าต่ำลง ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ธนาคารพาณิชย์สามารถซิกแซกได้ในระบบนี้ เช่นถ้าพ่อค้าส่งออกนำเงินตรามาสวมอบแล้ว ธนาคารพาณิชย์ไม่สวมอบต่อกับธนาคารแห่งประเทศไทย แต่กลับนำไปขายในตลาดเพราะได้ราคาดีกว่า หรือว่าเวลาที่ให้นำเข้าสินค้านำเข้าที่จำเป็นที่รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมให้นำเข้านั้น เพื่อให้ปริมาณสินค้าที่จำเป็นต่อการยังชีพภายในประเทศมีมาก จะได้ช่วยผ่อนคลายนแรงกดดันของเงินเพื่อ ก็แลกได้ในราคาถูก ๔๕ บาทต่อปอนด์ แต่ไม่ได้เอาไปซื้อสินค้านำเข้า แต่กลับเอาไปขาย ๖๐ บาทในตลาด

เจมส์ คักดี แสดงว่าธนาคารพาณิชย์ซิกแซกตั้งแต่สมัยนั้นแล้วหรือไม่ใช่แค่สมัยนี้

รังสรรค์ ปัญหาของธนาคารพาณิชย์มีมาตั้งแต่ต้น การจัดระเบียบเพิ่งเกิดขึ้นในปี ๒๕๐๕ เมื่อมีกฎหมายธนาคารพาณิชย์ ธนาคารสหธนาคารกรุงเทพก็ถูกจับได้ว่าซิกแซก ก็มีการไต่สวน ที่อาจารย์ป่วยมาเกี่ยวข้องก็คือ พลเอกสฤษดิ์ ณะรัชต์ต้องการเข้าไปเทคโอเวอร์หรือมีส่วนเป็นเจ้าของสหธนาคารกรุงเทพ หรืออาจจะมีความสัมพันธ์กับผู้ถือหุ้นใหญ่ของสหธนาคารกรุงเทพในเวลานั้น ก็มาขออาจารย์

ป่วยไม่ปรับสทรนาคารกรุงเทพร อาจารย์ป่วยบอกว่า ไม่ปรับไม่ได้ เพราะมันมีระเบียบว่าต้องปรับ ถ้าจะไม่ให้ปรับก็ไปลงมติเป็นมติของกรมมา อันนั้นเหตุการณ์ที่หนึ่ง

เหตุการณ์ที่สองที่ทำให้อาจารย์ป่วยต้องลี้ภัยไปก็คือ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ ต้องการให้เปลี่ยนบริษัทพิมพ์ธนบัตรไทยจากบริษัท โทมัส เดอราลูร์ ไปเป็นบริษัทอเมริกันบริษัทหนึ่ง ทางกระทรวงการคลังก็ส่งอาจารย์ป่วยไปดูบริษัทนั้นในสหรัฐอเมริกาว่าน่าเชื่อถือหรือไม่ อาจารย์ป่วยกลับมาเขียนบันทึกว่าบริษัทนี้ไม่น่าเชื่อถือ อันเป็นสาเหตุให้อาจารย์ป่วยมีปัญหา กับ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ บริษัทนี้ในท้ายที่สุดก็กลับมาในยุครัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แล้วก็เข้ามาในช่วงคุณโชติ คุณเกษม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง แต่ผมจะไม่พูดถึงเรื่องนี้

ในตอนปลายรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม จะพบว่า อาจารย์ป่วยมีปัญหาขัดแย้งกับพลเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ ดังที่อาจารย์สุลักษณ์เล่า มีการข่มขู่จะเอาชีวิต อาจารย์ป่วยคิดว่าอาจจำเป็นต้องลี้ภัย ก็ติดต่อไปกับอาจารย์เก่าที่ London School of Economics (มหาวิทยาลัยลอนดอน) คือ เฟรเดอริก เบนแนม (Frederic Benham) ศาสตราจารย์เบนแนมก็หาตำแหน่งให้อาจารย์ป่วยที่ Chatham House หรือ Royal Institute of International Affairs เพื่อเป็นนักวิจัยที่นั่น แต่พระบริภัณฑ์ยุทธกิจท่านเห็นว่าอาจารย์ป่วยมีประโยชน์ต่อราชการไทย ก็เลยจัดการให้มีตำแหน่งที่ปรึกษาการคลังประจำสถานเอกอัครราชทูตไทยในอังกฤษ ดังที่อาจารย์สุลักษณ์ท่านว่า ดูแลเรื่องการคลังของไทยทั่วยุโรป

เจิมศักดิ์ ผมฟังสองท่านนี้ก็แสดงว่า อาจารย์ป่วยเป็นคนแข็งพอสมควร ไม่ประนีประนอมกับความไม่ถูกต้อง อย่างตัวอย่างสองเรื่องที่อาจารย์เล่าให้ฟัง ถ้าเช่นนั้นอาจารย์ป่วยรับราชการไทยต่อไปได้อย่างไร แม้ว่าบางครั้งต้องไปอยู่ต่างประเทศ ประสบความสำเร็จมากพอสมควรเป็นถึงผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยก็ดี เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ดี เพราะว่าในสังคมไทย คนระดับนั้นต้องประนีประนอมกับคนมีอำนาจ จะต้องยอมผ่อนสั้นผ่อนยาวอยู่ตลอดเวลาจึงจะได้ดี แต่อาจารย์ป่วยมาได้ยังไง

สุลักษณ์ เป็นคนอ่อนนอกแข็งใน การดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ผมว่าเป็นเช่นเดียวกัน หลายเหตุหลายปัจจัย ปัจจัยที่หนึ่งคือจอมพลสฤษดิ์ยึดอำนาจโดยไม่มีความชอบธรรมใดๆ ทั้งสิ้น ระบบเศรษฐกิจคลอนแคลน และอาจารย์ป่วยในเวลานั้น เป็นที่ยอมรับกันทั่วทั้งโลกที่รู้จักประเทศไทยว่า เป็นคนซื่อมือสะอาด มีความสามารถด้านเศรษฐกิจการคลัง จึงขอให้มาดำรงตำแหน่งนี้ มีความสามารถ ซื่อสัตย์ สุจริต และชื่อเสียงได้ขจรไปแล้ว จอมพลสฤษดิ์ถึงกับขอให้ป็นรัฐมนตรีด้วย อย่าลืมนะครับ คุณโชติที่เอ่ยถึงเมื่อกี้ เป็นทั้งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ที่จริงผิดแต่จอมพลสฤษดิ์เขาจะเอาแบบนี้แหละ คุณป่วยก็บอกว่าไม่ได้หรอก ท่านอ้างว่าท่านนายฯ คงไม่ต้องการเอาคนผิมน้ำสาบานมาเป็นรัฐมนตรี เพราะท่านบอกว่าท่านได้สาบานกับพระแก้วมรกต คนส่วนมากหาว่าท่านไม่นับถือพระ ท่านนับถือท่านสาบานกับพระแก้วไว้ว่า ตราบใดที่ท่านอายุยังไม่เกษียณราชการ ท่านจะไม่เล่นการเมืองเด็ดขาด การเป็นรัฐมนตรีเท่ากับเป็นการเล่น

การเมือง ท่านก็ไม่รับ

เจิมศักดิ์ เพราะท่านเป็นเสรีไทย มากอบกู้บ้านเมืองโดยที่ไม่ได้
ต้องการตำแหน่ง

สุลักษณ์ จอมพลสฤษดิ์จึงขอให้ เป็นเพียงผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย แม้กระนั้นท่านก็มีข้อแม้ว่าจะต้องไม่มีการก้าวก่ายตำแหน่ง
หน้าที่ของท่านจากนักการเมือง อันนี้เป็นข้อตกลง ซึ่งจอมพลสฤษดิ์
เป็นคนที่เลวร้ายหลายอย่าง แต่บางอย่างก็ต้องการผู้รู้ ผู้ซื่อสัตย์
สุจริต อย่าลืมนะครับ พวกที่กะล่อน พวกที่โกงกิน หลายต่อหลาย
ครั้งต้องการคนซื่อสัตย์สุจริต แต่เป็นที่น่าเสียใจที่คนซื่อสัตย์สุจริต
เมื่อไปอยู่ค่ายคนกะล่อนโกงกินมักจะมัวหมองไปด้วย แต่อาจารย์ป่วย
ท่านรักษามาตรฐานนี้ไว้ได้ ท่านสามารถสร้างธนาคารกลางให้ธนาคาร
พาณิชย์ทั้งหมดเคารพนับถือ สามารถสร้างให้ผู้ร่วมงานในธนาคาร
แห่งประเทศไทยเคารพนับถือ และสามารถสร้างให้ข้าราชการเกือบ
จะทุกกระทรวง ทบวง กรมเคารพนับถือ รวมทั้งข้าราชการทหารด้วย
อันนี้เป็นความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของท่าน ซึ่งผมว่าคงจะตอบได้ยากว่า
ทำไมท่านถึงทำได้ถึงเพียงนี้

เจิมศักดิ์ ถ้ามองอีกมุมหนึ่งมองอย่างหยาบๆ อาจารย์ป่วยก็ประนี-
ประนอมกับจอมพลสฤษดิ์ ประนีประนอมกับจอมพลถนอม จึงทำ
งานได้

สุลักษณ์ ต้องเข้าใจนะครับ บางอย่างชีวิตมนุษย์หลายเรื่องต้อง
ประนีประนอม แม้ในครอบครัวบางครั้งเราก็ต้องประนีประนอมกับ
ภรรยา กับบุตร อันนี้ธรรมดา นะครับ มนุษย์เราต้องประนีประนอม
ผมบอกแล้วไงคุณป่วยดูตามรูปแบบแล้วน่าจะเป็นคนอ่อนน้อม หลาย

เรื่องที่ท่านอ่อนแอก็อ่อนแอ แต่เมื่อถึงจุดที่ท่านเห็นเป็นเรื่องผิดถูกชั่วดี ท่านไม่อ่อนแอเลยครับ แต่ท่านจะนิ่ง นิ่งแต่ไม่อ่อนแอ อันนี้ลีครับผมว่าเป็นจุดอันประเสริฐของท่าน

รังสรรค์ คือประเด็นที่อาจารย์เจิมศักดิ์ถามเมื่อคืนนี้ ต้องกลับไปฟื้นความหลังตอนที่อาจารย์ป่วยจบการศึกษาระดับปริญญาเอกแล้ว ในเมืองไทยบังเอิญเกิดการรัฐประหารเดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๐ ท่านได้ขอให้ทาง London School ถ่วงเวลาในการให้ปริญญาไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง เพราะเหตุว่าท่านเป็นเสรีไทย ท่านสัมพันธ์กับอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ เวลานั้นอาจารย์ป่วยมีทางเลือกว่าจะทำงานในต่างประเทศหรือจะกลับมาทำงานในประเทศไทย แต่อย่างที่ท่านเขียนไว้ในบันทึกความทรงจำของท่านหลายเรื่อง เกิดในแผ่นดินไทยก็ต้องรับใช้ราษฎรคนไทย แล้วยิ่งเอาเงินราษฎรไปเรียนหนังสือ ก็ต้องกลับมารับใช้ เมื่อจะกลับมารับใช้ประเทศชาติแล้วโครงสร้างส่วนบนของสังคมไทยเป็นระบอบเผด็จการ แล้วคุณจะทำยังไง เมื่อตัดสินใจกลับมาก็หมายความว่าต้องกลับมาอยู่ในบริบทของระบบการเมืองการปกครองที่เป็นเผด็จการ/คณาธิปไตย คุณจะวางตัวอย่างไรที่จะทำหน้าที่ได้ ที่คนบอกว่าอาจารย์ป่วยเรียกร้องประชาธิปไตย เรียกร้องสันติประชาธรรม แต่มีอีกด้าน อาจารย์ป่วยก็ทำงานรับใช้รัฐบาลเผด็จการ/คณาธิปไตย ผมคิดว่าต้องกลับมามองจุดที่ท่านมีทางเลือกไม่กลับมาทำงานในประเทศไทย ท่านมีทางเลือกที่จะทำงานในประเทศอื่น เมื่อท่านกลับมาทำงานในประเทศไทยแล้ว ถ้าพูดด้วยศัพท์สมัยใหม่ คิดว่าอาจารย์ป่วยคงจะได้กำหนดจุดยุทธศาสตร์แล้วว่า ท่านจะทำตัวอย่างไรในบริบทที่สังคมการเมืองไทยเป็น

เผด็จการ/คอมมิวนิสต์ จะทำหน้าที่เป็นข้ารับใช้แผ่นดินที่ดีได้อย่างไร

สุลักษณ์ สิ่งนี้น่าสนใจครับ ที่รังสรรค์พูดเมื่อกี้ พูดภาษาสมัยใหม่ ภาษาโบราณเรียกว่า *บำเพ็ญบารมี*

เจิมศักดิ์ บำเพ็ญบารมีภายใต้मार อยู่กับमार

สุลักษณ์ บำเพ็ญบารมีมี ๑๐ ข้อ เรียกว่าบารมี ๑๐ ทศ คุณป่วยต้องเข้าใจในข้อนี้ ผมจำได้เลยวันหนึ่ง ผมพาเพื่อนนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ชาวอินเดียไปพบท่านที่ธนาคารแห่งประเทศไทย ปี ๒๕๐๘-๒๕๑๐ ทกโมงเย็นแล้ว ท่านคุยถึงสองทุ่ม เผอิญหมอนี้ เขารู้จักอาจารย์ของท่านชื่อ Laski ที่ London School ก็คุยอย่างเปิดเผย ตอนนั้นท่านประสบความสำเร็จอย่างเต็มที่ ใครๆ ก็ยกย่องว่าเป็นขุนนางตงฉิน ชื่อสัตย์สุจริต ไม่ว่าจับอะไรเป็นถูกต้องไปหมด แต่ความอึดอัดของท่านออกมาเลยว่า ทำงานในสภาพบ้านเมืองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ท่านอึดอัด แต่ท่านว่าจำเป็นต้องสร้างบุคคลากรขึ้นมา อันนี้ท่านสนใจการศึกษาครับ ถ้าคนมีการศึกษาดี มีความกล้าหาญทางจริยธรรมและเห็นใจคนยากคนจน ประชาธิปไตยจะต้องมา อันนี้แหละครับท่านใฝ่ฝัน และท่านพูดกับผมเล่นๆครับ ท่านบอกว่า

สุลักษณ์ *อย่านึกว่าผมเป็นคนไม่มักใหญ่ใฝ่สูงนะ ผมเนี่ยมักใหญ่ใฝ่สูง ผมอยากเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร แต่ต้องเลือกตั้งสมัยนั้นยังแต่งตั้ง ท่านจะไม่รับตำแหน่งเด็ดขาดถ้าเป็นแต่งตั้ง*

เจิมศักดิ์ บอกกับอาจารย์เหมือนกันหรือครับ ว่าอยากเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร

สุลักษณ์ คงบอกหลายคน แต่ผมได้ยินกับหู ท่านบอกกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางและมันไม่ใหญ่โตเกินไป เราพอจะทำได้ ถ้าเราทำกรุง-

เทพฯ เป็นตัวอย่าง จังหวัดอื่นจะได้มีตัวอย่าง อีกอันที่ท่านใฝ่ฝัน
อยากเป็นมาก คืออธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่อย่าลืมนะ
ครับการเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยก็ดี การเป็นอธิการบดี
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ดี ไม่ได้เดินไปบนถนนดอกกุหลาบนะครับ
เป็นไปด้วยความยาก ในกรณีของผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย
เพราะไม่มีตัวเลือก อย่างที่ผมบอก รัฐบาลเผด็จการตอนนั้นเลวร้าย
มาก ไม่มีใครชอบธรรมใดใดทั้งสิ้น การเอาคุณป่วยมาทำให้เกิดความ
ชอบธรรมในระบบการเงินการธนาคารและท่านสามารถทำได้ ท่าน
สามารถเลิกตลาดมืดได้ ผมว่านี่ต้องเป็นอัจฉริยะกลายๆ

เจิมศักดิ์ แล้วตรงนี้ควรจะเป็นแบบอย่างที่ดีหรือไม่ดี เพราะหลาย
คนก็วิจารณ์คุณอานั่นที่ ปันยารชุนว่า หลังรสช. ยึดอำนาจ ไปเอา
คุณอานั่นมาเป็นนายกรัฐมนตรี คล้ายๆ กันหรือเปล่า หลายคน
บอกคุณอานั่นที่ไม่เอาไปรับ ปลอ่ยให้มันพังพินาศไปเลยบ้านเมือง แต่
บางคนก็บอกว่าภายใต้เงื่อนไขบริบทขณะนั้น เมื่อยึดอำนาจไปเรียบ-
ร้อยแล้ว ก็ต้องกอบกู้บ้านเมือง ในเมื่อเขาไม่มีปัญญาที่จะบริหาร
เขาก็เอาคุณอานั่นเข้ามา คล้ายๆ กับอาจารย์ป่วยหรือเปล่า

สุลักษณ์ ไม่คล้ายครับ คุณป่วยมาเป็นข้าราชการประจำ คุณอานั่น
มาเป็นข้าราชการการเมือง ไม่เหมือนกันนะครับ และบริบทในเวลา
นั้นการที่จอมพลสฤษดิ์ยึดอำนาจ มีหลายเหตุหลายปัจจัย ซึ่งมอง
เวลานี้หลายเหตุหลายปัจจัยอาจไม่เลวร้ายถึงขนาดนั้น ความกลัวคอม-
มิวนิสต์เป็นเรื่องจริงในเวลานั้น ความมั่นคงของประเทศเป็นเรื่องจริง
ในเวลานั้น แต่รสช. เป็นเรื่องเล่น เป็นเรื่องของสุจินดา คราประยูร
ทำเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว บิ๊กจ๊อดที่มาเชียร์กันตอนตายเนี่ย เป็นคน

ที่เลวร้าย และคนอย่างคุณอานันท์เป็นคนที่มีความสามารถ
ไปยอมรับใช้พวกที่เลวร้ายขนาดนั้น เปรียบกับคุณป่วย มันคนละ
เรื่องกันเลยครับ ด้วยความเคารพต่อคุณอานันท์ ที่ผมถือว่าเป็นปิย-
มิตรของผม แต่คุณอานันท์ก็บอกว่าผมโง่ดีท่านอยู่เรื่อย แต่เรื่องนี้
ผมจะโง่ดีท่านตลอดไป

เจิมศักดิ์ มีใครที่อาจารย์ไม่โง่ดีบ้าง ก็เห็นมีอาจารย์ป่วย...

สุลักษณ์ ก็โง่ดีนะ ไม่ใช่ไม่โง่ดี เคยโง่ดี และเวลานี้ก็จะโง่ดี
เพราะคุณป่วยท่านเป็นคนดี ท่านเชื่อว่าคนทั้งหลายเป็นคนดี ท่านไป
เรียนเมืองนอกแล้วก็กลับมารับใช้บ้านรับใช้เมือง ท่านก็อุดหนุนลูก-
ศิษย์ลูกหาไปเรียนเมืองนอกกัน แล้วส่วนใหญ่ก็กลับมาที่กินบ้านกิน-
เมือง เพราะการเรียนแบบฝรั่งนั้นประการแรกสอนได้แต่หัวสมองให้
ฉลาด และฉลาดเป็นเลี้ยวๆ ที่ฉลาดเป็นองค์รวม เห็นอะไรเป็นองค์
รวมเกือบจะหาไม่ได้ ประการที่สอง ที่จะมินิลัยจิตใจยกย่องคนยาก
คนจน เห็นใจคนยากคนจน มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ลืมหืมเหมือนวัว
ลืมหืมคน เกือบจะไม่มีในบรรดาลูกศิษย์คุณป่วย อาจจะมียกเว้นสักคน
สองคน เว้นแถมนี้หรือใจ (หัวเราะ)

เจิมศักดิ์ มีหลายประเด็นเลย ตั้งแต่อาจารย์ป่วยเป็นเสรีไทยก็ดี
อาจารย์ไม่ใช่เป็นคนมองเป็นส่วนๆ ก็ดี ผมขออนุญาตเจาะตรงนี้
อาจารย์รังสรรค์พูดอยู่ตอนหนึ่งว่า อาจารย์ป่วยเป็นเสรีไทย และหลัง-
จากที่เป็นเสรีไทยอะไรต่อมิอะไร อาจารย์ป่วยเป็นลูกคนจีน อาจารย์
รังสรรค์ก็บอกว่า อาจารย์เองก็มาจากครอบครัวคนจีนในประเทศไทย
เหมือนกัน ทำไมอาจารย์ป่วยรักประเทศไทยถึงกับยอมโดดร่มลงมาที่
ชยันต เพื่อมากอบกู้บ้านเมือง อาจารย์จะวิเคราะห์อย่างไร

รังสรรค์ เพราะอิทธิพลของแม่อาจารย์ป่วย อาจารย์ป่วยมีบันทึกความทรงจำเรื่องนี้ “ผู้หญิงในชีวิตของผม-แม่” และพูดอย่างชัดเจนว่าแม่สอนให้รักแผ่นดินไทย คุณแม่อาจารย์ป่วยก็เป็นคนไทย และเท่าที่ผมจำได้ พี่ชายอาจารย์ป่วย เมื่อโตแล้วคุณพ่ออาจารย์ป่วย ส่งให้ไปเรียนที่เมืองจีน แต่เมื่อถึงรุ่นอาจารย์ป่วย พี่ชายคนหนึ่งชื่อ ก่ำ กับตัวอาจารย์ป่วยเอง คุณพ่อก็จะส่งไปเมืองจีนตอนโต แต่คุณแม่ขัดขวางไว้ไม่ให้ไป คิดว่าเป็นการโต้เถียงครั้งใหญ่ในครอบครัว ในเรื่องนี้อาจารย์ป่วยเขียนบันทึกไว้ คุณแม่อาจารย์ป่วยกัดฟันส่งเสียลูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อคุณพ่อถึงแก่กรรม ก็ต้องเลี้ยงลูกเจ็ดคน ส่งเสียให้การศึกษาอย่างดี ให้เข้าโรงเรียนชั้นดี ให้อยู่ดีกินดี พอสมควรตามฐานะที่จะเอื้อกูลให้ได้ ผมคิดว่าอิทธิพลของแม่มีอยู่สูงมากในการอบรมความรักชาติไทย รวมตลอดจนเรื่องการรับใช้ประชาชนชาวไทย ซึ่งก็เป็นเรื่องสั่งสมต่อมาจากปัจจัยอื่นๆ อีก

เจิมศักดิ์ แล้วอาจารย์สุลักษณ์วิเคราะห์ยังไง

สุลักษณ์ แม่และยายนะครับ และโรงเรียนอัสสัมชัญ ถึงแม่จะเป็นโรงเรียนฝรั่ง แต่โรงเรียนนี้สอนให้รับใช้บ้านรับใช้เมือง อย่างผมเรียนที่ บราเดอร์ฮิลล์ที่เป็นฝรั่งเศส ยังมาร่วมขบวนการเสรีไทย และทำนมหาสุข ศุภสิริ ซึ่งเป็นคนนำอาจารย์ป่วยไปเข้าเรียน มาสเซอร์เจริญ บุญญมโหดม์ มาสเซอร์เจือ ฉั่วประยูร คนเหล่านี้คนทั่วไปอาจจะไม่รู้จัก แต่เขาอุทิศตัวให้ลูกศิษย์ มีความรักกันกับลูกศิษย์ และความรักในวัฒนธรรมไทย ไม่ใช้รักชาติไทยอย่างหวือหวาอย่างหลวงวิจิตรฯ อะไรพวกนั้น เป็นความรักที่แท้จริง และยิ่งมากระโดดร่มอย่างนี้ท่านรู้สึกเลยว่า คนที่ชยันนาทเหล่านี้มีคุณธรรมอัน

ประเสริฐ และอีกประการหนึ่ง ธรรมศาสตร์สมัยนั้นเมื่อยังเป็นมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง อาจารย์ปรีดีถึงแม้จะเป็นผู้ประศาสน์การ ถึงแม้จะเป็นรัฐมนตรี ก็ใกล้ชิดกับนักศึกษา นักศึกษาเห็นตัวอย่าง คนอย่างนี้เสียสละเพื่อบ้านเพื่อเมือง มันหลายเหตุหลายปัจจัยครับ ในเวลานั้นเหตุปัจจัยที่ชักจูงคนให้มีความรู้สึกเสียสละเพื่อบ้านเพื่อเมืองมีมาก รวมทั้งคนที่อยู่ในขบวนการเสรีไทยแทบทั้งหมดเลย ทำเพื่อบ้านเพื่อเมืองและไม่ต้องการอะไรตอบแทน

แต่แล้วเป็นที่น่าเสียใจเมื่อเกิดรัฐประหาร ๒๔๙๐ นั้น พวกเขาทำรัฐประหาร ๒๔๙๐ เห็นพวกเสรีไทยเป็นศัตรู ที่คุณป่วยไม่กลับเมืองไทยเพราะเหตุนี้ครับ เพราะเห็นว่าเป็นศัตรูและห้าห้าทำลายเสรีไทยและไม่ใช้ห้าห้าทำลายเสรีไทยเพียงอย่างเดียว ห้าห้าทำลายสิ่งซึ่งเป็นคุณงามความดี ชื่อสัตย์สุจริตทั้งหมด รัฐประหาร ๒๔๙๐ เป็นการปล้นทำลายเนื้อหาสาระประชาธิปไตย มาพวกนักการเมืองที่อยู่ฝ่ายประชาธิปไตยเกือบทั้งหมด และเริ่มต้นแห่งความทะเล้น เริ่มต้นความโกหกต่อแผล เริ่มต้นการหลอกลวง เมื่อเริ่มมีสฤษดิ์ขึ้นมา ยิ่งเลวร้ายกว่านั้น แม้รูปแบบประชาธิปไตยก็ไม่เหลือ คนที่เพียงคิดเป็นตัวของตัวเอง ก็เอาเข้าคุกหมด ไม่เหลือ เมืองไทยมันเขมาตั้งแต่ ๒๔๙๐ คุณป่วยเป็นน้าน้อยที่พยายามจะชี้ให้เห็นว่า ไพบรลย์กัลป์ เหล่านี้จะต้องเอาชนะให้ได้ น้าน้อยยอมยอมแพ้ไฟ แต่เสร็จแล้วจะต้องชนะครับ ความดีต้องชนะความชั่ว คุณป่วยพูดเสมอ ธนบัตรจริงจะต้องชนะธนบัตรปลอม ธนบัตรปลอมมีมาก ของจริงต้องชนะของปลอม แต่เวลานั้นคนยังชอบของปลอมอยู่ ก็สาสมแล้วไงครับ เศรษฐกิจพังครวที่แล้วก็เพราะชอบของปลอมกัน

เจิมศักดิ์ อาจารย์รังสรรค์ครับ อาจารย์ไปค้นคว้างานของอาจารย์ป่วยที่พูดเรื่องตอนเป็นเสรีไทย ผมอ่านงานที่อาจารย์เขียนกับอาจารย์ชาญวิทย์ อาจารย์ป่วยกว่าจะโดดร่มลงมาที่ชียนนาทได้ อาจารย์ป่วยได้ฝึกที่จะลงไปเรือดำน้ำแล้วจะมาขึ้นฝั่งที่ประเทศไทย แต่ขึ้นไม่สำเร็จ แล้วจะไปโดดร่มครั้งแรกก็ไม่สำเร็จอีก เรื่องนั้นเป็นยังไงครับ

รังสรรค์ ผมจำเรื่องไม่ได้แล้วครับ ถ้าถามตอนนี้ เพราะอ่านนานแล้ว

เจิมศักดิ์ ผมจำได้ เพราะเมื่อเข้านี้พอดีอ่านออกวิทย์ ที่อาจารย์เขียน โดยใ้คว่ดงานเขียนของอาจารย์ป่วยมา อาจารย์ป่วยบอกว่าได้ลงเรือดำน้ำจากศรีลังกา จะมาขึ้นชายหาดไทยแถวๆ ประจวบฯ ปรากฏว่าเวลากลางวันขึ้นไม่ได้ ก็ต้องกบดานอยู่ เพราะบนบกนั้นก็มึนเรือรบ ไม่รู้ว่าเรือรบญี่ปุ่นหรือเรือรบใครอยู่ กลางคืนถึงขึ้นมาหายใจได้ เบื่อก็แสบเบืออยู่ในเรือมันไม่มีอะไรจะทำ นอกจากกินแล้วก็นอน แล้วก็ทอดลูกเต๋าเล่น ไม่มีอะไร เวลาที่มีเรืออยู่ข้างบน แทบจะไม่หายใจเพราะถ้าข้างบนรู้ก็ตาย กลางคืนนั้นขึ้นมาสูดอากาศได้ ส่องกล้องดูประเทศไทย ชายหาดเห็นแสงไฟ สวยงามมาก ดันหมากรากไม้ นี่กว่ายังงี้ก็ตาม นี่คือบ้านเกิดที่อยากจะขึ้น แต่ก็ขึ้นไม่ได้ เพราะว่าคนที่มารับไม่ได้ส่งสัญญาณว่าจะมารับไปได้ ในที่สุดอาจารย์ป่วยก็กลับไป แล้วไปฝึกทหารที่อินเดีย แล้วก็ขึ้นเครื่องบินมาอีกครั้งหนึ่ง แผนนั้นก็ไม่ได้ ภูมิอากาศก็ไม่ได้ ต้องนั่งรออยู่ที่ปากทางที่จะกระโดดร่มลงมา ไม่รู้โดดลงไปแล้วจะไปพบกับอะไร

รังสรรค์ นั่งอยู่บนหุบเหว

เจิมศักดิ์ ครับ นั่งอยู่บนหุบเหวที่อาจารย์ป่วยเขียนว่ามีลมพัด แต่

ยังดีที่ลมไม่ใช่เปลวไฟ ในที่สุดก็ลงไม่ได้ ก็ถูกสะกิดบอกว่า เลิกโดด
 ครั้งสุดท้ายอาจารย์ป่วยบินมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ครั้งก่อนบินกลับกัล-
 กัตตา ครั้งสุดท้ายบินกลับมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ได้รับสัญญาณให้โดด
 ลงป่า เสร็จแล้วก็สัญญาณผิดอีก โดดลงหมู่บ้านวัดสิงห์ที่ชัยนาท
 ตอนที่โดดลงไปที่วัดสิงห์ อาจารย์ป่วยแล้วว่าถูกจับ คนประมาณสัก
 ๓๐ เอาอาจารย์ป่วยมัดที่ศาลา แล้วก็บริภาษหาว่าเป็นคนขายชาติ
 เพราะไม่รู้ว่าเป็นพวกไหน เป็นแนวที่ ๕ จะเหยียบอาจารย์ป่วยตาย
 แต่เราได้ไปติดตามครับว่า ลุงคำ ปานแก้ว อยู่ที่วัดสิงห์ ชัยนาท
 เป็นทหารยศต่ำๆ กลับจากเชียงราย ไปพบเหตุการณ์เข้า และได้ให้
 สติกับคนทั้งหลายว่า ก่อนที่จะทำอะไร ลองสอบถามเขาเสียก่อน
 ผมได้ไปสัมภาษณ์ลุงคำ ปานแก้ว เมื่อสัปดาห์ที่แล้ว หลังจากทราบ
 ว่าอาจารย์ป่วยเสียชีวิต เราลองไปดูกันนะครับว่า ลุงคำ ปานแก้ว
 ให้สัมภาษณ์กับเราว่าอย่างไร

**(บทสัมภาษณ์ลุงคำ ปานแก้ว
 ผู้ช่วยชีวิตอาจารย์ป่วยตอนเป็นเสรีไทย)**

“จากเชียงราย เราลามาบ้าน จะลา ๓ วัน ภูให้มึง ๕ วัน
 ที่นี้ก็มาอยู่บ้าน เรือบินก็มาโตดรัม โตดรัมดิ่ง โดดลงดิน เขาก็เห็น
 หมดทั้งอำเภอเลย พวกชาวบ้านไปหมด เราก็ภูเป็นทหาร ไม่ไปก็
 น่าเกลียด เราคนของรัฐบาลนะ เราก็ไปกับเขา ไปก็ไป อาจารย์ป่วย
 โตดรัมใกล้ๆ จะเที่ยงนั่นแหละ ที่นี้ไปเจอเข้า พวกตำรวจเขาจะยัง
 ทิ้ง ดีแต่ที่เราไปด้วย เราก็บอกชื่าก่อน เขาขึ้นนกบินใส่ เราก็ผลัก

เราเป็นทหารนะ แต่งเครื่องแบบด้วย เราบอกข้าก่อนขอโทษเถอะครับ เราย่างนั้น เราจับเข้าศึกแบบนี้ ดีช่วยให้ผู้บังคับบัญชาชั้นสูงได้ส่วนเสียก่อนสิครับ มานี้ผมก็มาช่วยท่าน ขอให้เจ้าประคุณ ผมยกมือไหว้ ดำรวจทั้งโรงพัก อาจารย์ป่วยบอกว่ามาผมเถอะครับ ผมมานี่ผมมากู้ชาติ เวลานี้บ้านเมืองเราเป็นข้าเขาหมดแล้ว ผมตายช่างมัน ยิ่งผมเถอะ... แหม รักน้ำใจเลย แล้วเขาก็พาท่านมาส่งในเมือง เราก็มารับบ้าน เราไม่ได้ตามไปดูไปส่ง ตอนนั้นไม่ได้คุยอะไรกัน หลังจากนั้นท่านก็มาบ้าน ไม่ถือตัว นั่งสูงก็ไม่นั่ง นั่งคู่กัน รักน้ำใจจัง อาจารย์ไม่ได้ปรึกษาอะไร ไม่ได้พูดอะไร ท่านว่าคิดถึงเพื่อนอ้อย เรียกเพื่อนเลย ไอ้โห ไม่ลืมหรอก นอนนึกถึงเพื่อนกู ชอบน้ำใจ เขามานี่เขามาช่วยชาติใช่ไหม เขายอมสละชีวิต อยากฆ่าก็ฆ่าไปสิ นี่หัวใจคนเด็ดตายกุดตายไป ให้ชาติอยู่ ใจเด็ด (หัวเราะ) ที่อาจารย์มาหาบ่อยๆ เพราะหัวใจมันตรงกัน ไม่กลัวเป็น ไม่กลัวตาย ก็ถือว่าต้องเอาชาติไว้"

สัญลักษณ์ ผมว่ากรณีของลุงคำ เป็นตัวอย่างอันหนึ่งเลยว่า ชาวบ้านนั้นน่ารัก น่าเคารพ อันนี้เป็นเหตุหนึ่งที่คุณป่วยท่านเคารพชาวบ้านเคารพคนธรรมดาสมาญ ท่านแสวงหาภูมิปัญญาชาวบ้านได้จากการคุยกับคนเหล่านี้ มนุษย์สำคัญนะครับ ถ้าเราไปดูถูกชาวบ้านว่าโง่ ว่าจน เสรีจเลย พื้นภูมิสำคัญอยู่ตรงนี้ ความรักชาติที่ท่านยอมตายเพื่อบ้านเมืองมีความสำคัญตรงนี้ และเมื่อท่านมีโอกาส ท่านมีส่วนสำคัญในการตั้งมูลนิธิบูรณะชนบทฯ ท่านเลือกชยันตาทเลย เป็นที่ทดลองหรือเป็นศูนย์กลางที่ให้คนรุ่นใหม่ให้มาบูรณะชนบทโดยเรียนจากชาวบ้าน และสิ่งที่ท่านสร้างโดยเฉพาะมูลนิธิบูรณะชนบทฯ แม้จะถูก

ทำลายไปเมื่อเกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลา ๒๕๑๙

กลุ่มเยาวชนรุ่นหนึ่งที่ท่านสร้างมา เขารวมตัวกันเป็นศิษย์เก่า เขาเอาเจตนาธรรมของท่าน ทำงานไม่เพียงแต่ในระดับประเทศ ทำงานในระดับนานาชาติด้วย เพราะฉะนั้นผมเห็นว่า จากจุดที่ชียนาท กับชาวบ้านเหล่านี้เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ ที่ผมบอกน้าน้อยแพ๊ไฟ น้า น้อยตอนนี้มันกำลังลามออกไป มันจะเอาชนะความกะล่อน เอาชนะ ความหน้าไหว้หลังหลอก ธรรมะจะชนะธรรมในที่สุด

เจิมศักดิ์ มีผู้บอกอยู่อย่างว่า อาจารย์ป่วยเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ไกล มอง อะไรข้ามหลายปี แล้วหลายอย่างที่อาจารย์ป่วยพูดกลับมาเปิดเทพ พัง ก็เห็นว่าตอนนี้เรากำลังจะมีรัฐธรรมนูญใหม่ คล้ายๆ กับแนว ที่อาจารย์ป่วยพูดเมื่อปี ๒๕๑๗ ซึ่งห่างกัน ๒๕ ปี หลายคนมอง ว่าอาจารย์ป่วยมีวิสัยทัศน์ไกล แต่ทำไมถึงมีคนอย่างอาจารย์ป่วยใน สังคมไทยได้ ในขณะที่สังคมไทยนั้นแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปเรื่อยๆ เมื่อมีปัญหาแก้วันต่อวัน ทำกันไปเรื่อยๆ แต่ทำไมมีคนมองข้ามข้อด ไปไกลขนาดนั้น อันนี้จะอธิบายยังไง

สุลักษณ์ เรื่องวิสัยทัศน์ไกล ด้วยความเคารพ อันนี้อยู่ในระบบ ความคิดของข้าราชการไทยที่ดีมาโดยตลอด ก่อนรัชกาลที่ ๕ ด้วยซ้ำ ไป อันนี้เป็นวิสัยทัศน์ของบ้านเมือง ซึ่งมีภูมิธรรม คุณธรรม วัฒนธรรม การมองระยะยาวนี้สำคัญครับ ข้าราชการไทยได้จิตสำนึกนี้มา แต่เราเพิ่งสูญเสียไปเมื่อเร็วๆ นี้เอง ผมบอกแล้วไงครับ ๒๕๔๐ ทำลาย ข้าราชการ ๒๕๐๐ ทำลายข้าราชการ ยิ่งอันหลัง ๒๕๑๙ เป็นการ ทำลายครับ ผมเคยพบกับปลัดกระทรวงฯ ท่านหนึ่งที่กระทรวงการ ต่างประเทศครับว่า กระทรวงการต่างประเทศเคยมีข้าราชการประจำ

ที่มีจุดยืน มองเห็นว่าเราควรจะมีบทบาทอย่างไรกับเพื่อนบ้าน บทบาทอย่างไรกับมหาประเทศ ทำไมวันนั้นมันหมดไป ท่านผู้นั้นก็ยอมรับกับผมว่ามันเป็นเรื่องน่าเศร้า

ยิ่งคุณป่วยอยู่ที่กระทรวงการคลัง กระทรวงการคลังก็มีระยะยาวในการมอง คุณป่วยอาจจะมองพิเศษกว่าคนอื่นอยู่บ้าง ตรงที่ไม่ได้มองเฉพาะเจาะจงแต่ที่กระทรวงของตัว กรมของตัว เพราะท่านมีทัศนะเป็นองค์รวม นี่เป็นจุดพิเศษของท่าน ข้าราชการประจำทั่วไปมีอันนี้อยู่แล้ว เพิ่งมาสูญสลายไปในรอบทศวรรษนี้หรือก่อนทศวรรษนี้นี่เอง เป็นที่น่าเศร้า เพราะฉะนั้นผมอยากมองในมุมกลับ ในแง่ดี น่าจะเอากลับมาได้ และมหาวิทยาลัยอย่างธรรมศาสตร์นั้น น่าจะคิดระยะยาว ให้เป็นองค์รวม เพื่อที่จะนำกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ เป็นที่น่าเสียใจที่มหาวิทยาลัยแทบทุกแห่ง ไม่มีวิสัยทัศน์ที่เป็นระยะยาว และเป็นองค์รวม

รังสรรค์ ผมคิดว่าอิทธิพลของการศึกษาก็คงจะมีบทบาทต่อการสร้างวิสัยทัศน์ ระบบการศึกษาในยุโรปที่ไม่ได้สอนหนังสือแบบแยกสอนเป็นสาขาวิชา ยกตัวอย่างเช่นการศึกษาเศรษฐศาสตร์ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สองในยุโรป ในฝรั่งเศส หลักสูตรเศรษฐศาสตร์ก็อิงไปกับนิติศาสตร์ ในเยอรมนี หลักสูตรวิชาเศรษฐศาสตร์ก็ผสมผสานไปกับสังคมวิทยา ในอังกฤษก็ผสมผสานไปกับปรัชญา ไปกับศาสตร์ต่างๆ ไม่ได้มีการเรียนแบบแยกส่วนย่อยมากๆ ซึ่งอันนี้เป็นอิทธิพลของระบบการศึกษาแบบอเมริกันในเวลาต่อมา ระบบการศึกษาที่พยายามโยงส่วนต่างๆ เข้าด้วยกันก็อยู่ต่อการสร้างวิสัยทัศน์ แล้วผมคิดว่าอาจารย์ป่วยได้ประโยชน์จากระบบการศึกษาเช่นนั้น

ยกตัวอย่างเช่น อาจารย์เจมส์ค็อกคิงจะรู้จัก Pareto ในวงวิชาการเศรษฐศาสตร์ Pareto ได้เสนอระบบความคิดอะไรบางอย่างไว้ Pareto เป็นปราชญ์ชาวอิตาลีเรียน อาจารย์ป่วยสนใจงานของ Pareto สนใจถึงขั้นที่ว่าอาจารย์ป่วยเสียเวลาหนึ่งซัมเมอร์ ในระหว่างไปเรียนอยู่ที่ London School ไปเรียนภาษาอิตาลีเพื่อที่จะไปอ่านหนังสือของ Pareto อย่างนี้เป็นต้น Pareto ไม่ได้มีงานเฉพาะในทางเศรษฐศาสตร์ Pareto มีงานทางปรัชญาด้วย ในยุคปัจจุบันที่หลักสูตรสอนแยกส่วนมากๆ จะมีใครที่จะไปนั่งเรียนภาษาเพื่อที่จะไปอ่านหนังสือของปราชญ์ที่เขียนเป็นภาษาอื่นที่ไม่ใช่ภาษาอังกฤษ ผมคิดว่าเป็นเรื่องยากมาก แต่อย่างไรก็ตาม กระบวนการศึกษาซึ่งโยงส่วนต่างๆ ร้อยรัดวิชาต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อที่จะมาเข้าใจมนุษย์ เพื่อที่จะมาเข้าใจสังคม เกื้อกูลต่อการสร้างวิสัยทัศน์ และอาจารย์ป่วยได้ประโยชน์จากตรงนั้น

เจมส์ค็อกคิง แล้วอาจารย์ป่วยได้อะไรมา นอกจากมองภาพรวมอย่างที่เราเรียกว่าสร้างวิสัยทัศน์ อาจารย์ป่วยยังมี Specialization อย่างที่เรียกว่ามีความสามารถแบบเจาะเป็นเรื่อยๆ ไป ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีแนวคิดเรื่องการเงินการคลังของอาจารย์ป่วยก็ดี หรือเศรษฐศาสตร์ที่สามารถจะเจาะได้อย่างลึกด้วย

รังสรรค์ ระบบการศึกษาในอังกฤษเกื้อกูลให้มี Specialization อาจารย์สุลักษณ์อาจเล่าได้ดีกว่าผม เพราะอาจารย์สุลักษณ์อยู่นานเวลาที่ลงไปในรายสาขานั้นก็ลงไปลึกมากๆ แล้วอาจารย์ป่วยก็ได้รับอิทธิพลจากสำนักความคิดเศรษฐศาสตร์คลาสสิกค่อนข้างสูง นักเศรษฐศาสตร์ที่มีอิทธิพลกับอาจารย์ป่วยมากๆ คือ Friedrich von

Hayek แล้วฮาเยคก็ไม่ได้มีงานแค่ทางเศรษฐศาสตร์ มีงานเกี่ยวพันกับทางสังคมวิทยาด้วย หมายความว่านักสังคมวิทยาก็ต้องศึกษางานของฮาเยค นักนิติศาสตร์ก็ต้องศึกษางานของฮาเยค นักปรัชญาก็ต้องศึกษางานของฮาเยค อย่างนี้เป็นต้น London School ในยุคที่อาจารย์ป่วยไปเรียน มีนักเศรษฐศาสตร์ที่ไม่ได้เชี่ยวชาญเฉพาะแต่วิชาเศรษฐศาสตร์ แต่ว่ามีความสนใจในวิชาอื่นอยู่ นอกจากอาจารย์ป่วยได้ประโยชน์จากการศึกษาเช่นนี้ในการที่จะมองเป็นองค์รวม เวลาที่จะเจาะลงไปในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ก็ลึกลับ

เจิมศักดิ์ ที่อาจารย์พูดถึงองค์รวม ผมพยายามนึกถึงเป็นรูปธรรมที่อาจารย์ป่วยใช้หรือเขียน วางแนวเสนอคความคิดออกมา ถ้าเราดูจากบทความ จาก *กรรมมารดาถึงเชิงตะกอน* ของอาจารย์ป่วย พอจะเห็นอย่างที่ว่าอาจารย์พูดหรือเปล่าว่า อาจารย์ป่วยไม่ได้สนใจแต่เศรษฐศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่มองสหวิทยาการในหลายๆ เรื่องรวมเข้ามา และมองสังคมมนุษย์เป็นองค์รวมทั้งหมด

รังสรรค์ อันนั้นเป็นตัวอย่างชัดเจนนะ ในนั้นก็จะมีทั้งเรื่องสิทธิเสรีภาพ มีทั้งแนวความคิดเรื่องรัฐสวัสดิการ รัฐมีหน้าที่อะไรในการช่วยเหลือราษฎรในสังคม มีทั้งเรื่องหน้าที่ระหว่างสามี - ภรรยา หน้าที่ระหว่างบิดากับบุตร มีหมดในนั้น มีทั้งเรื่องสิ่งแวดล้อม

เจิมศักดิ์ มีทั้งเรื่องประชาธิปไตย การตายอย่างตายอย่างไรๆ บ้าๆ ะไรอย่างนั้น ซึ่งน่าสนใจมาก ตรงนี้อาจารย์อยากจะวิพากษ์วิจารณ์อะไรหรือเปล่า

สุลักษณ์ อาจารย์ป่วยท่านเขียนหนังสือน้อย แต่หนังสือเล่มน้อยหรือน้อยบทความที่ท่านเขียน แทบทุกชิ้นมีความหมาย และชิ้นนี้เกือบจะ

เรียกว่ามีความหมายที่สุด จาก*กรรมมารดาถึงเชิงตะกอน* คล้ายๆ เป็นบทสรุป ซึ่งคนไทยทุกคนควรได้เรียนได้รู้ แต่ไม่ใช่เชื่อตามไป ควรเอามาคิดแย้ง วิเคราะห์ให้มันแตกฉานกันออกไปลึกซึ้งกว่านี้

เจมส์ ค็อกซ์ มีคนบอกว่าอาจารย์ป่วยเป็นนักการศึกษา สังเกตดูจากที่ อาจารย์ป่วยสนใจที่จะพัฒนาคณะเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ หลังจากที่อาจารย์เป็นผู้ว่าธนาคารแห่งประเทศไทยแล้วด้วยซ้ำ หลายคนสงสัยว่าเป็นระดับผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ยังอยากจะมาเป็นคณบดี หลังจากเป็นคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ อาจารย์ป่วยก็ไปสร้างบัณฑิตอาสาสมัคร ขณะเดียวกันเมื่ออยู่ธนาคารชาติ อาจารย์ป่วยก็สนใจวิชาการ ฝ่ายวิชาการถูกขั่นน้อตส่งไปศึกษาต่อเพื่อให้เข้าใจทางวิชาการอย่างดี อยู่กระทรวงการคลังอาจารย์ป่วยก็พยายามตั้งสำนักงานเศรษฐกิจการคลังขึ้น แต่ว่าอาจารย์ป่วยดูจะแปลกประหลาดใหม่ เพราะว่าราชการไทย หน่วยวิชาการคือหน่วยที่เขาเก็บคนไว้แขวน ไม่มีใครสนใจที่จะทำหน่วยวิชาการของกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ถ้าบอกอยู่ฝ่ายวิชาการ ก็จบกัน หมายความว่าไม่ต้องก้าวหน้า แต่อาจารย์ป่วยไปสร้างตรงนี้ อาจารย์ป่วยได้รับอิทธิพลอะไร เห็นอะไร วิชาการมันสำคัญตรงไหนในมุมมองนี้ครับ

รังสรรค์ ในระบบราชการหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีปัญหาการขาดแคลนบุคลากร คือในช่วงที่เกิดสงครามโลก การส่งข้าราชการไปศึกษาต่อต่างประเทศมันขาดช่วง ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรที่มีคุณภาพปรากฏในระบบราชการทั่วทั้งระบบ มีปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งก็คือ เรื่องโครงสร้างเงินเดือน เนื่องจากหลังสงครามฐานะการคลังของรัฐบาลแย่มาก ฐานะการคลังตกต่ำ การปรับโครงสร้างเงินเดือน

ให้ตามทันกับอัตราเงินเฟ้อที่มันถีบตัวสูงขึ้นไม่ได้ทำ เพราะติดขัดด้วยฐานะทางการคลัง ดังนั้นเงินเดือนค่าจ้างในระบบราชการเมื่อคิดในมูลค่าเทียบกับก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ไม่ได้มีการปรับเงินเดือนที่แท้จริงขึ้นมา ผมคิดว่าอาจารย์ป่วยก็คงจะเผชิญกับปัญหานี้ ในระบบราชการ ปัญหาเรื่องการขาดแคลนบุคลากรที่มีคุณภาพ ในทุกแห่งหนที่อาจารย์ป่วยไปเป็นผู้บังคับบัญชา อาจารย์ป่วยจะมึนโง่บายนในการพัฒนาบุคลากร ไม่ว่าจะเป็นที่ธนาคารแห่งประเทศไทย ที่สำนักงานประมาณ ที่สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การพัฒนาบุคลากรเป็นเรื่องที่อาจารย์ป่วยถือว่าเป็นนโยบายสำคัญ ไม่เพียงแต่จะมีการพัฒนาบุคลากรในหน่วยงานที่อาจารย์ป่วยไปเป็นผู้บังคับบัญชา อาจารย์ป่วยยังผลักดันให้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ให้ความสำคัญกับเรื่องของการพัฒนาการศึกษา ผลักดันให้แผนพัฒนาการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ถ้าเรามองย้อนกลับไปในตอนที่เราเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก ซึ่งในตอนนั้นยังไม่มีคำว่าสังคม เป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเฉยๆ ในตอนนั้นสาระสำคัญเน้นไปในเรื่องของการลงทุน ในการสร้าง Infrastructure ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องของการพัฒนาคน พัฒนาการศึกษา เสร็จแล้วเราก็จะพบว่าหลังจากกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมีการวางแผนเริ่มต้น ระบบอุดมศึกษาในประเทศไม่สามารถผลิตกำลังคนสนองตอบความต้องการกำลังคนที่กำลังขยายตัว เวลาเศรษฐกิจขยายตัว ความต้องการกำลังคนย่อมเพิ่มขึ้น ใช่มั้ยครับ

แต่เราต้องไม่ลืมว่า ในตอนนั้น คือในตอนต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ มหาวิทยาลัยถูกครอบงำโดยสิ่งที่ผมเรียกว่า *สำนักวิชาการขุนนาง* คือมหาวิทยาลัยเมืองไทยไม่ได้ก่อเกิดขึ้นมาเพื่อจะเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ผลิตองค์ความรู้ การทำหน้าที่ผลิตองค์ความรู้ใหม่ไม่เคยอยู่ในวัตถุประสงค์ของการตั้งมหาวิทยาลัย ดังนั้นเวลาเขาออกแบบมหาวิทยาลัย ออกแบบเพื่อจะมาผลิตข้าราชการ Institutional Design ก็จะไปออกในรูปแบบนั้น และวิธีที่ทำก็คือ นำเอาขุนนางข้าราชการที่ประจำอยู่กระทรวง ทบวง กรมต่างๆ มาสอนหนังสือในมหาวิทยาลัย ไม่ยกเว้นทั้งสังคมศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ หรือแม้กระทั่งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ล้วนแล้วแต่ไปเอาขุนนางข้าราชการประจำกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ มาสอน ซึ่งผมเรียกว่า *สำนักวิชาการขุนนาง*

ระบบมหาวิทยาลัยซึ่งครอบงำโดยสำนักวิชาการขุนนางมันก้าวหน้าไม่ได้ ทำไม่จึงก้าวหน้าไม่ได้ ขุนนางเหล่านั้นมีความรู้ก็เท่าที่เคยเรียนมา ๑๐ - ๒๐ ปีที่แล้ว ไม่สามารถตามความก้าวหน้าของทางวิชาการได้ ไม่ต้องไปพูดถึงการผลิตองค์ความรู้ใหม่ ไม่ต้องไปพูดถึงการผลิตงานวิชาการ อาจารย์เจิมศักดิ์คงได้เห็นแล้วว่า ในตอนช่วงปลายๆ ที่มหาวิทยาลัยยังตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสำนักวิชาการขุนนาง ขุนนางไม่ค่อยมาสอนหนังสือ สอนหนังสือไม่ตรงต่อเวลา สอนบ้างหยุดบ้าง หยุดเป็นส่วนใหญ่ด้วยซ้ำ มหาวิทยาลัยจะก้าวหน้าได้อย่างไร แล้วมหาวิทยาลัยจะผลิตกำลังคนเพื่อที่จะป้อนขบวนการการพัฒนาเศรษฐกิจที่เดินเครื่องอยู่ได้อย่างไร ดังนั้นผมคิดว่าอาจารย์ป่วยก็เห็นความสำคัญว่าจำเป็นต้องผลักดันให้มีแผนพัฒนาการศึกษาควบไปกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เมื่ออาจารย์ป่วยมาเป็น

คณบดีที่คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์ป่วยก็ริเริ่มนโยบายการผลิตอาจารย์ประจำ

เจิมศักดิ์ ตอนนั้นมีอยู่สี่คน ก่อนอาจารย์ป่วยมา

รังสรรค์ ครับ และอาจารย์ป่วยก็พยายามผลักดันนโยบายนี้ให้เป็นนโยบายหลักของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทั้งมหาวิทยาลัย แต่มีคณบดีบางคณะต่อต้าน เราฟังในเวลานี้ ในทศวรรษ ๒๕๔๐ อาจเป็นเรื่องน่าประหลาดที่มีการต่อต้านนโยบายสร้างอาจารย์ประจำ พูดในฐานะที่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย อาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นอาชีพใหม่ มันไม่เหมือนอาชีพโสเภณีที่มันเป็นอาชีพเก่า แต่เวลานี้อาชีพใหม่มันก็ตามอาชีพเก่าไปแล้วนะครับ

เจิมศักดิ์ ทำไมต้องเทียบกับโสเภณี...อาจารย์สุลักษณ์เห็นด้วยกับอาจารย์รังสรรค์ไหม

สุลักษณ์ ผมอยากจะเรียนเพิ่มเติมข้อเท็จจริงนะครับ เมื่อท่านมาเป็นคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเวลานั้น กรมธนารักษ์ ทรงเป็นทั้งรองนายกรัฐมนตรี และอธิการบดี ท่านมองหาเอาใครมาดี และท่านเห็นคนที่ดีที่สุดที่สุดในสายพระเนตรก็คือ ป่วย อึ้งภากรณ์ ท่านบอกท่านตั้งพระทัยจะใช้ความเพียรถึงสามครั้ง ไปเกลี้ยกล่อมไอ้โหลมปฏิโหลม ปรากฏว่ารับสั่งเชิญครั้งเดียว คุณป่วยรับเลยครับ และจะมากินเงินเดือนเต็มทางนี้ ไม่กินเงินเดือนเต็มทางธนาคารแห่งประเทศไทย ถ้าเขาให้ออกจะออกเลย ท่านตกพระทัยเลย และเมื่อมาดำรงตำแหน่งนี้ สิ่งแรกที่คุณป่วยทำ เชิญนักวิชาการที่ไม่ใช่ นักวิชาการขุนนาง มาประชุมกันที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ เป็นครั้งแรกเลย มีอาจารย์เสนห์เป็นตัวตั้งตัวตี อาจารย์สมศักดิ์ ชูโต

กมล สมวิเชียร พวกนี้คนรุ่นใหม่ประชุมกันที่นั่น และผมเองเป็นผู้รับพิมพ์บทความถ้อยคำต่างๆ ออกมา อันนั้นเป็นการจุดประเด็นวิชาการทางมหาวิทยาลัยครั้งแรก หลังจากที่สลบหลับไหลมาตั้งแต่ ๒๔๙๐ หรือหลังจากนั้นไม่นาน เมื่อมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองถูกปิด และเปิดขึ้นมาโดยไม่มีคำว่า *วิชา* และไม่มีคำว่า *การเมือง* มหาวิทยาลัยเริ่มตายตอนนั้น อาจารย์ป่วยพยายามจะมาฟื้น และหลังจากนั้นอีกปีเศษๆ ก็มีการประชุมในระดับนักศึกษาทั่วทั้งปริมณฑลกรุงเทพฯ ที่สำนักกลางนักเรียนคริสเตียน ที่ท่านกล่าวปาฐกถาสำคัญชิ้นนี้ เรื่อง *จริยธรรมเป็นความจำเป็นในการพัฒนาประเทศ* ซึ่งยังเอามาพิมพ์แจกในงานศพบรรจุอัฐิท่านเมื่อวันอาทิตย์ที่แล้ว ที่วัดปทุมคงคา

เจิมศักดิ์ อาจารย์ครับ ผมฟังอย่างนี้ อาจารย์ป่วยเป็นนักบริหารการศึกษาแน่นอน และมีการสร้างคนอย่างที่เราวิเคราะห์กันมา อาจารย์ป่วยก็เป็นข้าราชการ ขณะเดียวกันอาจารย์ป่วยก็เป็นพลเมือง โดดร่มลงมาที่วัดสิงห์ช่วยนาทอย่างี่พูด นั่นคือ ทำหน้าที่พลเมืองชัดเจนสามอย่างนี้ ทำไมประกอบกันอยู่ในตัวอาจารย์ป่วย ทำไมไม่มี Sense of Duty ในเรื่องความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองไทย ในฐานะข้าราชการ ในฐานะนักการศึกษา ประกอบกันได้อย่างไร

สุลักษณ์ อันนี้ไม่แปลกประหลาด ถ้าเรามามองยุคนี้สมัยนี้อาจจะแปลกประหลาด ผมมองย้อนไปไกลกว่าคนอื่น ยกตัวอย่างนะครับ สมเด็จพระยาตากษัตริย์เจ้า แต่ท่านรู้สึกตลอดเวลาว่าท่านเป็นพลเมือง สิ่งที่ท่านรักที่สุดคือการศึกษา ตำแหน่งแรกที่ท่านทำเลย แม้ว่าท่านจะต้องมาว่าการกระทรวงมหาดไทย ท่าน

ผลิตบุคลากร ท่านสอนทั้งหมดเลยให้ชื่อสัตย์สุจริต ท่านเป็นเสนาบดีว่าการกระทรวงมหาดไทยนานที่สุด ไม่ได้โรยดอกกุหลาบนะครับ พี่น้องอีกฉายนาน หลายครั้งท่านก็โดนหลายอย่าง ทั้งถูกไล่ออกตอนรัชกาลที่หก แต่ท่านชื่อสัตย์สุจริต ยากจนนะครับ ก่อนตายก็เกือบจะถูกเข้าคุก ต้องหนีไปอยู่เมืองนอกถึง ๑๑ ปี เกือบตายนอกประเทศ คล้ายๆ กันสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกับป่วย อังภากรณ ในสมัยนี้อาจารย์มาเปรียบกับไพร่เขาหาว่าไม่สมควรจะเปรียบ แต่ผมว่ามนุษย์นั้นเปรียบกันได้หมด เพราะความคิดอุทิศตัวเพื่อบ้านเมือง เพื่อราษฎรส่วนใหญ่

เมื่อคิดเป็นองค์รวม ไม่มีทางหลีกเลี่ยงครับ ต้องมองไปที่การศึกษา สมเด็จพระยาดำรงฯ ท่านมองที่การศึกษา อาจารย์ป่วยมองที่การศึกษา และสองคนมีอะไรหลายอย่างคล้ายๆ กัน แม้คนหนึ่งจะมาจากฟ้า คนหนึ่งจะมาจากดิน แต่จุดยืนร่วมกันหลายอย่างหลายประการ ฎุกรังแกคล้ายๆ กัน คุณป่วยอาจจะผิดจากสมเด็จพระยาดำรงฯ นิดเดียวท่านรู้ลึกกว่า เมื่อถึงคราวจำเป็นแม้จะหน้าสิ่วหน้าขวานอย่างไรท่านต้องพูด แม้พูดด้วยความเรียบร้อย สมเด็จพระยาดำรงฯ ท่านก็พูดนะครับ แต่ท่านพูดในวงแคบ ในคณะเสนาบดี ในสมัยรัชกาลที่ห้า หรือที่หก กล่าวกันว่าในเสนาบดีสภาท่านองค์เดียวที่รับสั่ง บางครั้งเสนาบดีคนอื่นๆ ทั้งหมดจะไม่เห็นด้วย แต่ท่านอยู่ในบริบทสมัยโบราณในวงแคบ แต่คุณป่วยท่านมาพูดในวงกว้าง จดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง ฉบับนั้น ถ้าเขียนจำเเฉพาะในวงแคบคงไม่มีภัยเท่าไรร้ ถ้าท่านเขียนถึงจอมพลถนอมอย่างเดียว ข้อเสียคือเอามาพิมพ์ใน *สยามรัฐ* แม้พิมพ์ใน *สยามรัฐ* แล้ว คุณก็กฤทธิ

(ปราโมช) ยังพยายามช่วยอาจารย์ป่วย บอกว่าไม่จริงไม่ใช่ของคุณป่วย แต่ท่านยืนยันเลยเป็นของท่าน อันนี้แหละครับที่ผมเห็นว่า สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ผมเรียกว่าอัจฉริยภาพของคุณป่วย กล้าทำในสิ่งที่ท่านทำ แล้วท่านรู้ว่าท่านจะสูญเสียอะไรบ้าง อย่าลืมนะครับก่อนออกไปสอนที่ไครมบริดจ์ในปี ๒๕๑๔ จอมพลถนอมซึ่งเคยเรียน วปอ. มาด้วยกัน รักใคร่กัน คุณป่วยก็เห็นจอมพลถนอมมีอะไรเสื่อมเสีย แต่ก็เห็นคุณงามความดีของจอมพลถนอม แล้วจอมพลถนอมสัญญาเลยครับว่าแม้ครั้งนี้จะสูญเสียคุณป่วยจากธนาคารแห่งประเทศไทย แต่จะขอให้คุณป่วยมาเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะขอให้คุณป่วยมาคุมสภาการพัฒนาศึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นประธานเลยครับ ต่อจากหม่อมหลวงเดช จะขอให้มาเป็นประธานสภาการศึกษาแห่งชาติ ต่อจากหม่อมหลวงปิ่น เป็นตำแหน่งที่คุณป่วยรักทั้ง ๓ ตำแหน่ง และเป็นตำแหน่งสำคัญในการสร้างเศรษฐกิจให้มั่นคงเพื่อกระจายรายได้ไปหาประชาราษฎร์ที่ยากจน

การศึกษาจะมองทั้งหมดทั้งประถมถึงอุดมศึกษา และธรรมศาสตร์นั้นเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ ถ้าเปลี่ยนธรรมศาสตร์ได้ จะเปลี่ยนที่อื่นได้ ตั้งคุณป่วยได้ทดลองมาแล้วโดยธรรมศาสตร์ร่วมกับมหิดลร่วมกับเกษตรศาสตร์ ในโครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำแม่กลอง คุณป่วยฝันมาก แต่ จดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง ฉบับนั้นทำลายความหวังทั้งหมดเลย ฐานะครับ รู้ว่าจะทำลาย แต่ก็ทำ เพราะท่านเคยพูดเสมอ มนุษย์นั้นสำคัญที่ศักดิ์ศรี ที่ท่านยกย่องคุณดิเรก ชัยนาม เมื่อท่านเรียน Ph.D. อยู่ ตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๑๐ คุณดิเรก ชัยนาม เป็นเอกอัครราชทูตที่อังกฤษ รัฐบาลขอให้ท่านเป็นทูตต่อ รัฐบาลขอ

อยากให้กลับไปเป็นรัฐมนตรี ท่านบอกไม่ได้ สำคัญที่ศักดิ์ศรี และท่านลาออก คนสมัยนี้ก็ลืมนุติแรก และต่อไปคนอาจจะลืมนุติป่วย แต่คนทั้งสองมีศักดิ์ศรี หลายคนลืมนุติศักดิ์ศรีครับ รับผิดชอบเผด็จการและเจริญในราชการ และก็อ้างว่าช่วยบ้านช่วยเมืองได้ อย่างคุณนุติแรก ชัยนาม คุณป่วย อันนี้แหละครับเป็นจุดที่ผมบอกรัฐประหาร ๒๕๕๐ ทำลาย

เจิมศักดิ์ อาจารย์รังสรรค์ครับ คนรุ่นใหม่จำนวนมากยังไม่รู้จักจดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง ที่อาจารย์พูด อาจารย์สุลักษณ์พูดเมื่อสักครู่นี้ อาจารย์ช่วยขยายความให้ฟังนิดหนึ่งได้ไหมครับ ว่าจดหมายฉบับนั้นมีความสำคัญอย่างไร

รังสรรค์ ผมอาจจะเป็นคนซึ่งได้อ่านจดหมายนายเข้มก่อนคนอื่นๆ นอกครอบครัวอาจารย์ป่วย เพราะเหตุว่าประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ มีอยู่วันหนึ่งผมขี่จักรยานไปหาอาจารย์ป่วย เวลานั้นอาจารย์ป่วยเป็น Visiting professor อยู่ในมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ อาจารย์ป่วยก็เอา จดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง มาให้ผมอ่าน เข้าใจว่าเป็นวันจันทร์ และอาจารย์ป่วยก็บอกว่า ในที่สุดสัปดาห์ที่ผ่านมาได้ส่งจดหมายนั้นถึงจอมพลถนอม กิตติขจร

เจิมศักดิ์ ตอนนั้นก่อนเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖

รังสรรค์ ครับ ปี ๒๕๑๕

สุลักษณ์ จดหมายนี้มันนำไปสู่ ๑๔ ตุลา

รังสรรค์ หลังจากเกิดรัฐประหารเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๔

เจิมศักดิ์ ที่ถนอมปฏิวัติตัวเอง

รังสรรค์ ครับ วันที่เกิดปฏิวัติ หลังจากนั้นประมาณวันเดียว ผม

อ่านหนังสือพิมพ์เจอข่าว ผมก็ซีจรรย์านไปบอกอาจารย์ป่วย บอกว่าหนังสือพิมพ์ *The Times* ลงข่าวว่ามีรัฐประหารในเมืองไทย เรียนท่านว่าท่านทราบหรือไม่ ท่านก็พยักหน้า และบอกว่าทราบ วันนั้นอาจารย์ค่อนข้างเศร้ามาก เท่าที่ผมจำความได้ แต่ว่าวันนั้นผมต้องไปเรียนหนังสือ และผมก็ซีจรรย์านไปเรียน อันนั้นเป็นเหตุการณ์ตอนกลางเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๔

กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ อาจารย์ป่วยก็เอาจดหมายนายเข้มให้ผมอ่าน ในตอนนั้นผมเชื่อมากนะครับ ผมอ่านแล้วยังบอกว่า อาจารย์เขียนเบาไป ผมมองไม่เห็นนัยของ *จดหมายของนายเข้ม เย็นยิ่ง* กว่า จะรู้ว่าจดหมายฉบับนี้มันมีผลกระทบที่สำคัญ มีผลกระทบที่กว้างไกล ก็เป็นเวลาล่วงมาแล้วอีกหลายเดือน อาจารย์ป่วยเป็นเทคโนโลยี เป็นขุนนางนักวิชาการ มีบทบาทสำคัญในการบริหารนโยบายการเงินการคลัง มีบทบาทสำคัญในขบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอยู่ๆ อาจารย์ป่วยประกาศตัวเป็น "กบฏ"

คือในตอนนั้นผมมองไม่เห็นว่าเป็นนัยสำคัญของ *จดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง* อาจารย์ป่วยเรียกร้องให้คณะรัฐประหารคืนประชาธิปไตยให้กับประชาชน อาจารย์ป่วยพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่า สิ่งซึ่งคณะรัฐประหารยกเป็นเหตุผลในการทำรัฐประหารล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องซึ่งสามารถจะแก้ปัญหาได้ด้วยกระบวนการสันติวิธี ด้วยกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย อาจารย์ป่วยเห็นว่า การทำรัฐประหารปี ๒๕๑๔ เป็นการถอยหลังเข้าคลอง อย่าลืมนักรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๑๑ ใช้เวลา ๑๐ กว่าปีในการร่าง ร่างตั้งแต่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แล้วรัฐบาลก็มี

ยุทธศาสตร์ในการเตะถ่วงการร่างให้มันยาวนาน ๑๐ กว่าปี รัฐธรรมนูญฉบับนี้ทำให้มีการเลือกตั้งปี ๒๕๑๒ หลังเลือกตั้งเพียงสองปีก็ล้มรัฐธรรมนูญ ผมคิดว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่อาจารย์ป่วยเศร้ามาก

เจิมศักดิ์ ล้มรัฐธรรมนูญด้วยตัวนายกรัฐมนตรีเอง ล้มรัฐธรรมนูญตัวเอง

รังสรรค์ ครับ แล้วก็อย่าลืมว่ามีเหตุการณ์หลายอย่างในสภาผู้แทนราษฎร เช่น การที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเตะถ่วงไม่ให้ผ่านกฎหมายงบประมาณประจำปี ๒๕๑๔ ผู้ที่เตะถ่วงล้วนแล้วแต่เป็น ส.ส. ในสังกัดพรรคสหประชาไทย ซึ่งเป็น ส.ส. พรรครัฐบาล เวลาที่บรรดาขุนศึกซึ่งต้องเล่นเกมการเลือกตั้ง ก็ใช้วิธีกว้านซื้อ ส.ส. ให้เข้ามาอยู่ในพรรค เริ่มต้นด้วยพรรคเสรีมนังคศิลาในสมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม แล้วในรัฐบาลถนอม-ประภาส ก็ตั้งพรรคสหประชาไทย แต่ก็คุม ส.ส. ไม่ได้ รัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๑๑ ลิตรอนบทบาทของส.ส. ในกระบวนการนิติบัญญัติค่อนข้างสูง เสร็จแล้วเมื่อ ส.ส. สั้นคลอนรัฐบาล บรรดาขุนศึกเหล่านี้ก็ทำรัฐประหาร ล้มรัฐธรรมนูญที่จริงแล้วรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๑๑ เป็นรัฐธรรมนูญซึ่งเกื้อกูลต่อการดำรงอำนาจของกลุ่มพลังอมตยาธิปไตย ซึ่งมีผู้นำฝ่ายทหารเป็นผู้นำอย่างมาก สามารถที่จะใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้กุมอำนาจต่อไป รัฐธรรมนูญฉบับนี้เอียงขวามาก อาจารย์ป่วยรู้สึกเศร้ามากที่มีการล้มรัฐธรรมนูญมีการรัฐประหาร พัฒนาการทางการเมืองหยุดชะงัก และถอยหลังเข้าคลอง อันนั้นเป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดจดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง

เจิมศักดิ์ ชื่อ นายเข้ม เย็นยิ่ง นั้นเป็นชื่อของอาจารย์ป่วยเมื่อสมัยเป็นเสรีไทย

รังสรรค์ ครับ เป็นรหัส

เจิมศักดิ์ เป็นรหัสของอาจารย์ป่วย แล้วจดหมายนั้นเขียนถึงผู้-
ใหญ่บ้าน

รังสรรค์ ผู้ใหญ่บ้านท่านุ เกียรติก้อง

เจิมศักดิ์ ซึ่งก็หมายความว่าถึงนายกรัฐมนตรีสมัยนั้น หรือหัวหน้า
คณะปฏิวัติสมัยนั้น

รังสรรค์ ครับ

เจิมศักดิ์ ถ้าอย่างนั้น ผมพอจะมองเห็นได้ว่า อาจารย์ป่วยเป็น
คนอย่างไร ต่อสู้กับเผด็จการเพื่อประชาธิปไตยอย่างไร แต่ยังไม่เข้าใจว่า
อาจารย์ป่วยมีแรงศรัทธาอะไรจึงสนใจชนบทไทย ทั้งที่ผู้นำใน
สมัยนั้น อาจารย์ก็พุดตั้งแต่ ๒๕๕๐ มา จอมพลแปลก ก็สนใจต่าง
ชาติ มาลान่าไทย คนไทยเล็กเคี้ยวหมาก คนชนบทจะต้องใส่เสื้อผ้า
คนทั้งหลายจะต้องพยายามให้เหมือนฝรั่ง เรากำลังจะหันไปสนใจฝรั่ง
แต่อาจารย์ป่วยเป็นคนที่สนใจชนบท เข้าใจว่าคำว่าพัฒนาชนบทนั้น
มาจากอาจารย์ป่วย ที่พยายามดึงคนเข้ามาสนใจชนบท อยากทำ
งานพัฒนาชนบท อาจารย์จะอธิบายอย่างไร

สุลักษณ์ ผมเข้าใจว่า ความรู้สึกของท่านในฐานะที่เป็นนักเศรษฐ-
ศาสตร์ นักการคลัง เห็นได้ชัดเลยว่าที่ท่านสอบชิงทุนเล่าเรียน ทุน
หลวงหรือทุนรัฐบาล เงินงบประมาณส่วนใหญ่มาจากชาวไร่ชาวนามา
จากคนยากคนจน ท่านเห็นว่า การทำงานเพื่อบ้านเพื่อเมืองนั้นต้อง
ทำเพื่อคนยากคนจน เพื่อคนชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ ผมเข้าใจว่านี่
เป็นวิสัยทัศน์ที่ท่านมองเห็น

สอง การกระโดดร่มที่ชียนาพนั้นเป็นข้อปฏิบัติที่ชัดเจนเลยว่า

คนชนบทนั้นน่ารักอย่างไรบ้าง แต่เขาถูกบู้ยู้บู้ยำ และถูกล้างสมองว่า เขาเป็นคนล้าหลัง เป็นคนที่ไม่ได้เรื่อง อย่าลืมนำคำว่าพัฒนาคุณป่วย ไม่ได้เป็นคนแรกที่ใช่ ประธานาธิบดีทรูแมน เป็นคนแรกที่ใช่ เพื่อจะสะกดประเทศต่างๆ ให้รู้สึกด้อยพัฒนา ก็เอาอย่างอเมริกา อาจารย์ป่วยตั้งมูลนิธิบูรณะชนบท ใช้คำว่า บูรณะ นะครับ Reconstruct ตอนนั้นคำว่า Development ยังไม่มา

อย่างไรก็ตาม อาจารย์ป่วยนั้นเข้าใจคนยากคนจน เข้าใจปัญหาคนส่วนใหญ่ในบ้านในเมือง และเมื่อไปเห็นชีวิตของคนในชียงานาถ เมื่อไปเห็นคนอย่างนี้น่ารัก และเมื่อมาทำการร่วมสามมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ มหิดลและเกษตรศาสตร์ ได้เห็นเลยว่า แม้ชนบทไกลจากกรุงเทพฯ เพียงนิดเดียวอย่างแม่กลองนั้น คนก็ถูกล้างสมองให้มาอยู่ในกรุงเทพฯ ท่านเห็นว่า ถ้าท่านสามารถทำให้คนที่ลุ่มน้ำแม่กลองมีความภูมิใจและอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำแม่กลองได้ โดยสามมหาวิทยาลัยนี้ออกไปรับใช้ จะเปิดมหาวิทยาลัย ไม่ให้อยู่ในหอคอยงาช้าง และทำให้คนแม่กลองมีศักดิ์ศรีที่จะอยู่แถวลุ่มน้ำแม่กลองซึ่งอุดมสมบูรณ์ที่สุด ถ้าทำอันนี้สำเร็จก็จะไปทำที่แม่น้ำน่าน รวมไปถึงแม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม รวมไปถึงจนถึงแม่น้ำมูล ซึ่งมันตรงข้ามทั้งหมดเลยครับ ที่เวลานี้เราไปสร้างเขื่อนปากมูลแล้วบอกคนที่แม่น้ำมูลนั้นโง่เขลาเขาปัญญา ไล่เขาเพื่อจะทำเขื่อน เพราะฉะนั้นคำว่าพัฒนา อาจารย์ป่วยจะมองตรงกันข้ามกับพวกขุนนาง พวกขุนศึก กับพวกเทคโนโลยีที่มองแคบๆ และเชื่อเพียงตำราฝรั่ง และดูตัวเลข

คุณป่วยพูดเสมอครับ โดยเฉพาะเมื่อท่านอ่านหนังสือของซุมมากเกอร์ Buddhist Economics ซึ่งอาจารย์รังสรรค์แปลเป็นไทย

เป็นคนแรก ท่านบอกเลยว่า เศรษฐศาสตร์จะต้องเป็น Economics as If Human Being Matter เศรษฐศาสตร์จะต้องรับใช้มนุษย์ ไม่ใช่มนุษย์มารับใช้ทุน ไม่ใช่มนุษย์มารับใช้เศรษฐกิจ

เจมส์คัทตี้ เมื่อที่อาจารย์พูดอยู่อย่างหนึ่งว่า เพราะอาจารย์ป่วยเป็นนักเศรษฐศาสตร์ จึงมองเห็นความแตกต่างระหว่างคนในสังคม เพิ่งเห็นอาจารย์ชมนักเศรษฐศาสตร์ครั้งแรก

สุลักษณ์ เศรษฐศาสตร์รุ่นนั้นนะ (หัวเราะ) เศรษฐศาสตร์รุ่นนั้นที่เขาเรียนจากประสบการณ์ (หัวเราะ) ที่เขายังไม่เรียนเป็นเล็ยงๆ เหมือนสมัยนี้

เจมส์คัทตี้ นี่ก็จะชมเศรษฐศาสตร์ชะหน่อย อาจารย์รังสรรค์อธิบาย อาจารย์ป่วยยังง่เรื่องชนบท

รังสรรค์ ก็ไม่ต่างจากอาจารย์สุลักษณ์นะครับ คำว่า Reconstruction อาจจะมาจากอิทธิพลของชื่อธนาคารโลกหรือเปล่า

สุลักษณ์ ไม่แน่ใจ ความคิดอันนี้มันมาจากดอกเตอร์เย็น เป็นชาวไต้หวัน มาลองทำ และตอนนั้นเป็นขบวนการต่อต้านคอมมิวนิสต์ด้วย ดอกเตอร์เย็นทำที่ไต้หวัน เพราะไต้หวันตรงข้ามกับจีนแผ่นดินใหญ่ที่เป็นคอมมิวนิสต์ และที่ฟิลิปปินส์ ฟิลิปปินส์ก็ต่อต้านคอมมิวนิสต์ และคุณป่วยเห็นว่าทำอย่างนี้จะเซฟที่สุดสำหรับท่าน ท่านสามารถเอาพวกนายทุนมาเป็นพวกได้ เรื่องบูรณะชนบทเกี่ยวข้องกับธนาคารโลกหรือไม่ ผมไม่แน่ใจ

เจมส์คัทตี้ ขออนุญาตให้ความเห็นนิดหนึ่ง ผมคิดว่า อาจารย์ป่วยเชื่อมโยงระหว่างงานพัฒนากับงานที่คณาจารย์สามมหาวิทยาลัยที่อาจารย์พูดกับคณະนักศึกษา ได้ใช้ห้องแล็บ คือสนามจริงในการ

ศึกษาวิจัย ทำให้นักศึกษาก็คติ อาจารย์ก็ตี รู้จักชาวบ้านมากขึ้น ได้รับความเห็นของชาวบ้าน วิถีชีวิตของชาวบ้าน การกินอยู่ของชาวบ้าน การเรียนการสอนนั้นมีชีวิตชีวา สัมพันธ์กับโลกของความเป็นจริงของประเทศไทยมากขึ้น ผมมองว่า อาจารย์ป่วยก็คงคิดหลายชั้นอยู่ ไม่ใช่มองว่าครูบาอาจารย์ไปเพื่อที่จะสั่งงาน หรือไปทำให้ชาวบ้านต้องเป็นอย่างนั้นต้องเป็นอย่างนี้ แต่ว่าอาจารย์ป่วยกลับให้ไปอยู่กับชาวบ้าน ไปเรียนรู้จากชาวบ้านว่าชาวบ้านว่าอย่างไร เหมือนที่อาจารย์พูดถึงดอกเตอร์เย็นที่ได้ห้วน อาจจะได้แนวความคิดจากดอกเตอร์เย็น อาจารย์ป่วยสร้างสนามสำหรับการวิจัย แต่เป็น Action Research วิจัยในเชิงปฏิบัติการ

สุลักษณ์ อันนี้เง มหาดไทยเขาถึงทนไม่ได้ เพราะนายอำเภอเคยสั่งชาวบ้านได้ เมื่อพวกอาจารย์ไปอยู่ อาจารย์ไปสอนชาวบ้าน และไปเรียนกับชาวบ้าน มันผิดหมดเลย โครงการนี้จึงถูกยุบไป เช่นเดียวกับมูลนิธิบูรณะชนบทฯ ก็ถูกยุบไปเมื่อเกิด ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙

เจิมศักดิ์ พอเกิด ๖ ตุลา ก็กลายเป็นคอมมิวนิสต์กันหมด

สุลักษณ์ คืออะไรก็ตามที่ไปอยู่ฝ่ายชาวบ้าน จนกระทั่งบัดนี้ะครับ ที่ผู้ว่าฯ เชียงใหม่ออกมาด่าชาวบ้าน ด่านักวิชาการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อันเดียวกันครับ ลีๆ มหาดไทยยังไม่ได้เปลี่ยน

เจิมศักดิ์ แต่มหาดไทยตอนนี้ก็เปลี่ยนเยอะเหมือนกันใช้ไหมครับ

สุลักษณ์ ก็มีที่ปรึกษาหลายคน พวกเราก็พยายาม ม.ท.๑ เขาก็ตั้งใจ อย่างเป็นทางการนะครับ แต่องคคพพมันใหญ่โตมาก มันเป็นเต่าล้านปี ซึ่งจะแก้ได้ยาก มันใหญ่โตเกินไป อยู่จุดศูนย์กลางมากเกินไป

เจิมศักดิ์ วิฤต เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเมื่อสองปีที่แล้ว ปี ๒๕๕๐ มีคนวิจารณ์กันมากกว่า ถ้าอาจารย์ป่วยยังอยู่ อาจารย์ป่วยจะว่ายังไง ถ้าอาจารย์ป่วยยังมีส่วนในการดูแลเศรษฐกิจของประเทศ จะเกิดวิฤต ๒๕๕๐ หรือไม่ อาจารย์รังสรรค์ว่ายังไง

รังสรรค์ เรื่องนี้จะตอบโดยไม่ใช้อัตวิสัย ไม่ใช้ดุลยพินิจส่วนบุคคล คงจะไม่ได้ เริ่มต้นก็คือว่า อาจารย์ป่วยจะปล่อยให้มันโยบายนเสรีนิยมทางการเงินหรือไม่ เป็นสิ่งที่ผมไม่สามารถจะเดาได้ แต่ถ้าเราดูจากประวัติของอาจารย์ป่วย มีความแตกต่างที่สำคัญสองสามประการ ความแตกต่างที่สำคัญในประการแรกคือ ความแตกต่างในด้านคุณธรรม จริยธรรม ความซื่อสัตย์ อย่าลืมนะว่าอาจารย์ป่วยได้ประพฤติปฏิบัติเป็นตัวอย่างในการที่จะไม่รับอามิสสินจ้าง ในการที่จะไม่ไปข้องเกี่ยวกับกิจการการค้าทั้งในฐานะผู้จัดการ กรรมการ หรือผู้ถือหุ้น อาจารย์ป่วยเขียนไว้ในบทที่ว่าด้วย “*ธรรมะทางเศรษฐกิจ*” ในหนังสือ *เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย* ที่อาจารย์ป่วยเขียนร่วมกับคุณหญิงสุภาพยศสุนทร อาจารย์ป่วยพยายามผลักดันไม่ให้นักการเมืองเข้าไปข้องเกี่ยวกับธุรกิจ เพราะกลัวว่าจะมีการขัดกันระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวกับผลประโยชน์ส่วนรวม ได้มีการเรียกร้องให้จอมพลถนอม กิตติขจร ออกจากตำแหน่งกรรมการและประธานธนาคารพาณิชย์บางแห่ง

เจิมศักดิ์ ที่อาจารย์ป่วยพูดเป็นกลคน

รังสรรค์ ครับ ในงานประชุมสมาคมธนาคารไทยปี ๒๕๐๗ เพราะฉะนั้น ในแง่นี้ถ้าอาจารย์ป่วยยังคงอยู่ในธนาคารแห่งประเทศไทย ยังคงเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยปี ๒๕๕๐ บรรทัดฐานทางคุณธรรม บรรทัดฐานทางจริยธรรมจะไม่ตกต่ำอย่างที่มันเกิดขึ้น อย่า

ลืมนึกว่าอาจารย์ป่วยออกจากธนาคารแห่งประเทศไทยตั้งแต่ปี ๒๕๑๔ ในช่วงเวลาเพียง ๒๐ ปีที่อาจารย์ป่วยออกไปจากวงบางขุนพรหม วงบางขุนพรหมก็เสื่อมทราวมทางจริยธรรม เวลานี้คนอาจจะลืมหेतุดการณ์ไปแล้ว ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยและผู้บริหารระดับสูง เล่นหุ้น ผมคิดว่าเป็นเรื่องการเสื่อมเสียศักดิ์ศรีอย่างยิ่ง ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นกรรมการโดยตำแหน่งในคณะกรรมการหลักทรัพย์ฯ มีโอกาสได้รับรู้ข้อมูลภายใน ทั้งตัวผู้ว่าการฯ เองในฐานะที่เป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ก็ได้รับรู้ข้อมูลฐานะการเงินภายในของธนาคารพาณิชย์และบริษัทเงินทุนต่างๆ อยู่แล้ว ไม่มีกฎเหล็กในวงบางขุนพรหมที่จะห้ามไม่ให้ผู้บริหารเล่นหุ้น ผู้บริหารระดับสูงของธนาคารแห่งประเทศไทยไปกู้เงินธนาคารพาณิชย์โดยไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ทั้งๆ ที่ผู้บริหารระดับสูงเหล่านั้นมีหน้าที่ในการควบคุมกำกับธนาคารพาณิชย์และสถาบันการเงิน เมื่อคุณไปกู้เงินเขาอย่างนี้แล้วคุณจะไปกำกับเขาได้อย่างไร

เจิมศักดิ์ ไปกู้ BBC

รังสรรค์ ครับ หรือว่ากรณีที่ผมเรียกว่า *วันดาแห่งบางขุนพรหม* ในประเทศรวันดา มีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ระหว่างชนสองเผ่า ธนาคารแห่งประเทศไทยก็มีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กัน มีการดักฟังโทรศัพท์ มีการรู้เห็นเป็นใจกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในรัฐบาลบริหารศิลปอาชา ถอดรองผู้ว่าการฯ ออกจากตำแหน่ง ผมคิดว่านี่เป็นเรื่องการเสื่อมเสียจริยธรรมภายในวงบางขุนพรหม ถ้าหากว่าอาจารย์ป่วยยังคงดำรงตำแหน่งนี้อยู่ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ผมคิดว่าเหตุการณ์แบบนี้ไม่เกิดขึ้น

เจิมศักดิ์ ไปโทษอาจารย์ป่วยได้ไหมที่ตัวอาจารย์ป่วยเองก็ไม่สามารถจะสร้างคนในแบงก์ชาติ เพราะคนที่อาจารย์รังสรรค์พูดถึงทั้งหลายก็เป็นนักเรียนทุนแบงก์ชาติ เป็นคนที่หมายมั่นปั้นมือส่งให้ไปเรียนต่อ แล้วก็สร้างบุคลากรอย่างที่เราพูดกันมาตั้งแต่ต้น แต่ไม่สามารถจะทำให้เขาประดับประดาเป็นทีมและดูแลกันเองได้

รังสรรค์ เราคงไม่สามารถโทษอาจารย์ป่วยได้ ทั้งโดยพหุนัยและโดยนิตินัย อาจารย์ป่วยไม่ได้ข้องเกี่ยวกับการบริหารรัฐกิจตั้งแต่ตุลาคมปี ๒๕๑๙ แล้วถ้าอาจารย์ป่วยเป็นพ่อของคนเหล่านั้น ถ้าพ่อเป็นคนดีแล้วลูกเป็นคนไม่ดี เราจะโทษพ่อได้หรือไม่ ก็เป็นคำถามที่เราจะต้องตอบกันเอง คำตอบมันขึ้นอยู่กับอัตวิสัยของเราเอง แต่ผมคิดว่าถ้าเราจะโทษ เราก็คงจะบอกว่า สิ่งเข้ายวนทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม มีมากเกินไปกว่าที่คนในวังบางขุนพรหมจะรักษาพรหมจรรย์ของขุนนางข้าราชการไว้ได้ แล้วคนเหล่านั้นได้สูญเสียพรหมจรรย์ครั้งแล้วครั้งเล่า จริงๆ พรหมจรรย์เสียครั้งเดียว ครั้งแรกก็เสียไปแล้วนะครับ

ความแตกต่างที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือเรื่องทางวิชาการ อาจารย์เจิมศักดิ์ได้พูดถึงแล้วว่าอาจารย์ป่วยให้ความสำคัญกับงานทางวิชาการ อาจารย์ป่วยเมื่อเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยได้พยายามสร้างฝ่ายวิชาการ และได้คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาฝ่ายวิชาการ การที่มีทุนนักเรียนธนาคารแห่งประเทศไทย ส่งนักเรียนระดับคริมของประเทศไปศึกษาต่างประเทศต่างๆ เพื่อที่จะมาเสริมฐานทางวิชาการของธนาคารแห่งประเทศไทย อาจารย์ป่วยมีความคิดว่าควรส่งนักเรียนทุนธนาคารแห่งประเทศไทยไปศึกษาในหลายๆ ประเทศเพื่อที่จะไปเรียนรู้ความคิด

ของคนเหล่านั้น เพราะในฐานะที่เป็นธนาคารกลาง ต้องติดต่อสัมพันธ์ ต้องมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย การได้เรียนรู้ความคิดของคนหลายๆ ประเทศจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบาย ผมคิดว่าเมื่อนักเรียนทุนธนาคารแห่งประเทศไทยเริ่มกลับมาทำงานในธนาคารแห่งประเทศไทย ตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๑๐ ฐานทางวิชาการของทางธนาคารแห่งประเทศไทยก็เริ่มแข็งแกร่ง มิจานวิชาการผลิออกมาเป็นจำนวนมาก มิจานวิชาการที่เป็นงานบุกเบิกและเป็นงานที่มีมาตรฐาน มีการสร้างและพัฒนาแบบจำลองเศรษฐกิจมหภาค

ตอนที่อาจารย์ป่วยออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ฝ่ายวิชาการกำลังอยู่ในช่วงของการเติบโต นักเรียนทุนของธนาคารแห่งประเทศไทยเริ่มกลับมา แต่พอมาถึงทศวรรษ ๒๕๒๐ ฝ่ายวิชาการของธนาคารแห่งประเทศไทยเริ่มอ่อนแอ ความอ่อนแอส่วนหนึ่งก็อาจจะมาจากนโยบายการโยกย้ายบรรดานักเรียนทุนธนาคารแห่งประเทศไทยออกไปจากฝ่ายวิชาการ ไปทำหน้าที่ฝ่ายปฏิบัติ ไปทำหน้าที่กำกับธนาคารพาณิชย์ ไปทำหน้าที่กำกับสถาบันการเงิน ไปทำหน้าที่ฝ่ายการธนาคาร อะไรต่างๆ เหล่านี้ แล้วไม่มีคนที่เบี่ยงเสาหลักภายในฝ่ายวิชาการเอง ผมคิดว่าอันนี้เป็นจุดบกพร่องสำคัญ ในฐานะที่ผมดูจากข้างนอก คือฝ่ายวิชาการที่ไหนก็ตาม ต้องมีคนที่เป็นเสาหลัก คนที่จะมาวางแผนงานวิชาการระยะยาว ฝ่ายวิชาการไม่เพียงพอแต่ไม่สามารถผลิตงานวิชาการที่จะขึ้นนโยบายเศรษฐกิจ แม้กระทั่งจะผลิตงานเพื่อจะรองรับการเปลี่ยนแปลงนโยบาย ก็ไม่มี ในตอนที่ธนาคารแห่งประเทศไทยเริ่มนำเศรษฐกิจไทยสู่เส้นทางเสรีนิยมทางการเงิน ไม่มีงานวิจัยที่จะมาศึกษาว่า ถ้าเราเดินบนเส้นทาง

เสรีนิยมทางการเงิน เราจะต้องเตรียมการอะไรบ้าง ไม่มีนะครับ ไม่ต้องไปพูดถึงว่าจะขึ้นน้ำ จะมีวิสัยทัศน์ มองไปในอนาคตว่าจะกำหนดนโยบายอย่างไร ผมคิดว่าอันนี้เป็นความแตกต่างที่สำคัญ นโยบายการทอนกำลังฝ่ายวิชาการมันเริ่มปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ ผมไม่อยากจะเอ่ยชื่อว่าจะเกิดขึ้นในยุคใด เป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เสร็จแล้วพอนักเรียนทุนธนาคารแห่งประเทศไทยเติบโตใหญ่ภายในธนาคารแห่งประเทศไทยเอง ในตอนนี้ก็เริ่มแบ่งก๊ก แบ่งฝ่าย เพราะว่าเก้าอี้ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยมีเก้าอี้เดียว ไม่สามารถลับเป็นหลายๆเก้าอี้ เริ่มแบ่งก๊ก แบ่งฝ่ายแล้วก็มีการขัดแย้งภายใน

เจิมศักดิ์ อาจารย์พูดอย่างนี้หมายความว่าอาจารย์ให้ความสำคัญกับธนาคารแห่งประเทศไทยมากเลย ที่มันเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐

รังสรรค์ ครับ ผมคิดว่าเป็นความผิดพลาดของการบริหารนโยบายเศรษฐกิจมหภาค ผมค่อนข้างให้ความสำคัญกับปัจจัยนี้ ดังนั้นถ้าจะกลับไปคำถามเดิมว่า ถ้าอาจารย์ป่วยเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยปี ๒๕๔๐ จะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจไหม ผมตอบไม่ได้ว่าเกิดวิกฤตหรือไม่เกิด แต่ผมตอบได้ว่า บรรทัดฐานทางจริยธรรมของธนาคารแห่งประเทศไทยจะไม่ตกต่ำเหมือนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ฝ่ายวิชาการธนาคารแห่งประเทศไทยจะไม่ตกต่ำเหมือนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ผมคิดว่าทั้งสองอย่างนี้มันมีส่วนกักร่อนการดำเนินงานตามนโยบายของธนาคารแห่งประเทศไทย

ยกตัวอย่างเช่น ความเสื่อมทรามทางด้านจริยธรรม ทำลายความน่าเชื่อถือของธนาคารแห่งประเทศไทย จำได้ไหมว่าตอนท้ายๆ

ก่อนจะเกิดวิกฤตเดือนกรกฎาคม ๒๕๕๐ เมื่อคุณวิจิตร สุขพนิจ ออกจากตำแหน่ง งามข้าราชการผู้ใหญ่ในระบบราชการไทยว่าใครจะไปเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ทุกคนส่ายหน้า กลายเป็นตำแหน่งหมาเมินไปแล้ว ทุกคนส่ายหน้าหมดตอนนั้น ผมคิดว่านี่เป็นความตกต่ำถึงที่สุด ตกต่ำถึงขั้นที่ว่าประธานธนาคารกรุงเทพเองสามารถออกมาวิจารณ์ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยได้ ไม่เคยมีปรากฏการณ์แบบนี้ ถ้าอาจารย์ป่วยยังคงดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย อาจารย์ป่วยสามารถประสานความสมานฉันท์ภายในธนาคารแห่งประเทศไทยได้

เจิมศักดิ์ อาจารย์สุลักษณ์ครับ อาจารย์ป่วยเป็นคนมีธรรมะหรือเปล่า

สุลักษณ์ นี่สำคัญเลยนะครับ ท่านเป็นคนมีธรรมะไม่ใช่โดยรูปแบบมีธรรมะในเนื้อหา

เจิมศักดิ์ ไม่เห็นท่านพูดบาลี สันสกฤตเหมือนคนอื่น

สุลักษณ์ อันนี้ต้องเข้าใจ ธรรมะของพระพุทธเจ้าไม่ได้มีไว้ให้ตีปากไม่ได้มีไว้เพื่อเข้าพิธีรดองที่คุณป่วยรังเกียจ ธรรมะของพระพุทธเจ้านั้นมีไว้เพื่อให้เอามาประพฤติปฏิบัติ เพื่อละความเห็นแก่ตัว เพื่อสร้างความอ่อนน้อมถ่อมตน มีความกล้าหาญทางจริยธรรม และให้เห็นความสำคัญของคนอื่นไม่น้อยกว่าตนเอง คุณป่วยมีพร้อมในเรื่องนี้ ที่สำคัญที่สุดคือ พระพุทธเจ้าท่านตรัสสอนเรื่อง สันตุฎฐิธรรม สันโดชนั้นท่านบอกว่าแม้ยากก็เทียบได้กับผู้มั่งคั่งมีทรัพย์ใหญ่ คุณป่วยนี้เรียนตรงๆ เป็นยากจนครับ อยู่บ้านเป็นห้องแถวเล็กๆ ที่อังกฤษ คุณาเดียว บ้านที่เมืองไทยก็ต้องขายไป และตอนที่ตาย

บ้านาญถูกตัด ภรรยาซึ่งเป็นผู้หญิงอีกคนที่สำคัญมากในชีวิตของท่าน นอกจากยายกับแม่ ภรรยาเป็นผู้หญิงที่ประเสริฐ ไม่เคยมีใครเอ่ยถึงเลย แล้วจะเดือดร้อนยังงัยบ้างตอนนี้ สามิตาย ผู้คนบางกลุ่มจะเอาเงินมาสร้างอนุสาวรีย์ ทำอะไรใหญ่โตต่างๆ นึกถึงภรรยาท่านบ้างไหมครับ

คุณป่วยพูดไม่ได้มา ๒๐-๒๒ ปีหลังจากกระทบเมื่อ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ แต่ท่านสามารถมีความสุข ที่พูดไม่ได้ตั้ง ๒๒ ปี เขียนไม่ได้ มีธรรมะ มีสันโดษ มีเมตตา มุทิตา อุเบกขาพร้อมบริบูรณ์ และที่สำคัญคือ แม้จะเล่นดนตรีไม่ได้แล้ว ซึ่งท่านชอบเป่าขลุ่ย แต่ก็ฟังเพลงไทยตลอด มีความสุขขง่ายๆ ครับ เอาเครื่องเสียงสมัยใหม่ไปให้ก็ไม่เอา ฟังเทปเพลงไทย และที่น่าจับใจก็คือ เมื่อบรรจุอัฐิธาตุของท่านที่วัดปทุมคงคา อยู่ร่วมกับยาย อยู่ร่วมกับแม่ พระสวดมนต์เรียบร้อยแล้ว ทุกคนเอาดอกไม้ไปวางเคารพแล้ว เปิดเพลงไทยที่ท่านชอบจากเทป คนอย่างนี้แหละครับ ขอโทษนะครับ พระก็ควรจะเอาอย่าง เวลาเฝ้าศพพระ ลั่นเปลืองเป็นแสนเป็นล้าน เฝ้าศพคุณป่วยมีแปดคนครับ ไม่มีพิธีรีตองอะไร คล้ายๆ งานศพท่านพุทธทาสเลยครับ ธรรมะของคุณป่วยนั้นเป็นธรรมะขั้นสูงถึงขนาดนี้ แต่ทั้งนี้ท่านไม่เคยโอ้อวดเลยว่าท่านรู้ธรรมะ แต่มันออกมาจากหัวใจครับ

เจิมศักดิ์ อาจารย์สุลักษณ์ครับ เมื่อก็อาจารย์รังสรรค์ค่อนข้างจะวิพากษ์ธนาคารแห่งประเทศไทย ที่สัมพันธ์กับอาจารย์ป่วย แล้วมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ละ

สุลักษณ์ ผมก็อยากจะถามเช่นเดียวกันนะครับ เพราะว่าเมื่อคุณป่วยมาเป็นอธิการบดี ท่านฝันเลยว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้นควร

จะ หนึ่ง เปิดโอกาสให้ลูกคนยากคนจนได้มาเล่าเรียน สอง ครูบา-
 อาจารย์จะต้องมีคุณวิเศษมากกว่าที่แล้ວว มา จะต้องหาคำที่โบราณ
 ใช่ว่า น้ำฝนปนน้ำท่า พวกนักวิชาการขุนนางควรจะหมดไปเรื่อยๆ
 ควรจะมีนักวิชาการรุ่นใหม่ๆ ขึ้นมา และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น
 ท่านไม่เคยพูดนะครับ แต่ผมเชื่อว่าอยู่ในจิตใต้สำนึกของท่าน เพราะ
 ท่านได้รับอิทธิพลอย่างมากเลยจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และ
 การเมือง ควรจะมีการเรียนแบบเป็นองค์กรรวมและฝึกนักศึกษาให้เป็น
 บัณฑิตออกไปรับใช้บ้านรับใช้เมือง ที่ท่านเริ่มจาก *บัณฑิตอาสา* นั้น
 เป็นส่วนหนึ่งที่จะให้คนเหล่านี้รู้จักชนบท รู้จักเห็นใจคนยากไร้ และ
 เอาไปรับใช้บ้านรับใช้เมือง โดยมีคุณธรรมจริยธรรม

เจมส์ คัดด์ ผมทราบมาว่า ความฝันของอาจารย์ป่วยก็คือว่า บัณฑิต
 ก่อนที่จะจบ ถ้าไปอยู่ในชนบทสักหกเดือน จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง
 เริ่มจากบัณฑิตอาสา ก่อน เป็นอาสาสมัครก่อน หลังจากนั้นถ้าเป็นไปได้
 บัณฑิตก่อนจะจบนั้น ได้ไปเรียนรู้ชีวิตจากชาวบ้าน จะได้ตื่นตาดิน
 แล้วก็ทำงานโดยคำนึงถึงใจของชาวบ้าน เข้าใจชาวบ้านด้วย

สุลักษณ์ สมัยที่อาจารย์ปรีดีเป็นผู้ประสานการ ก่อนจบรับปริญญา
 เขาเรียกว่ามีปัจฉิมนิเทศ ปัจฉิมนิเทศคือออกจากรั้วไปเห็นชีวิตจริง
 สมัยก่อนเข้าไปดูในคุกเลย แต่ก่อนสลัมยังไม่มี ผมเชื่อเลยว่าคุณ
 ป่วยได้อิทธิพลอันนี้มา ท่านอยากให้บัณฑิตได้เห็นชีวิตจริง ได้เห็น
 ความทุกข์คือที่เรียกว่าทุกข์สังในสังคม

นักศึกษาเหล่านั้นก็จะเรียนจากความทุกข์สังในสังคม โดย
 เฉพาะนักศึกษาที่เป็นชนชั้นกลางจะเห็นเลยว่าความทุกข์ของเรา มัน
 จีบจ้อย ความทุกข์ของคนส่วนใหญ่นั้นยิ่งใหญ่มากว่า ทำอย่างไรเราถึง

จะเรียนจากคนส่วนใหญ่เพื่อค่าตัวของเราจะสูงขึ้นโดยไม่ต้องไต่เต้าในทางเศรษฐกิจสังคม อันนี้สำคัญมากเลยนะครับ นี่คือการที่หนึ่งที่ผมรู้สึก ผิดถูกไม่รู้แน่ครับ

ประการที่สอง ผมรู้สึกเลยว่า ธรรมศาสตร์นั้นน่าจะเป็นแหล่งกลางในการผลิตวิชาการที่เป็นองค์รวม และองค์รวมของวิชาการเหล่านั้นควรจะเจาะลึกไปเป็นเรื่อยๆ ซึ่งมาสัมพันธ์กับวิสัยทัศน์ระยะยาวของบ้านเมืองต่อไป และวิสัยทัศน์ที่สัมพันธ์กับการเมืองต้องมีจุดยืนในทางคุณธรรมจริยธรรมตลอดไป ไม่รู้แน่ระนาการแห่งประเทศไทยก็ไม่มีใครมานั่งอยู่ที่นี้ ผมอยากจะมองในแง่ที่ว่าทุกคนที่ธรรมศาสตร์เคารพนับถืออาจารย์ป่วย เคารพนับถืออาจารย์ปรีดี ปีหน้า (๒๕๔๓) อาจารย์ปรีดีจะมีอายุครบร้อยปี อาจารย์ป่วยเพิ่งสิ้นชีวิตในตอนนี้ เราควรบูชาคุณท่านโดยเอาความคิดของท่านมาประมวลกัน และไม่จำเป็นต้องทำใหญ่โตอะไร ที่พระท่านเรียกสังคายนา เอนักวิชาการในธรรมศาสตร์เอง ซึ่งผมเห็นนามิติๆ แทบทุกคณะ คนเหล่านี้บางทีทำอะไรมากเกินไปหรือบางครั้งก็ไม่ได้ทำอะไรด้วยการหารือร่วมกัน ดังที่คุณป่วยเคยทำเมื่อปี ๒๕๐๗ ปรึกษาหารือร่วมกัน ถ้ามหาวิทยาลัยอื่นเขาไม่พร้อม เราก็ทำที่ธรรมศาสตร์ของเราก่อน ทำให้เป็นเรื่องบูชาบุคคลที่ควรบูชา ด้วยการเอาวิชาการมาบูชาท่าน เอาคุณธรรมมาบูชาท่าน สร้างเด็กรุ่นใหม่ให้มีความกล้าหาญทางจริยธรรมแบบท่าน หรือดูวิถีชีวิตของท่านและอาจารย์ปรีดีเป็นตัวอย่าง ผมว่าอันนี้แหละครับเป็นการบูชาอาจารย์ป่วยที่ประเสริฐสุด ที่น่าจะทำได้

เจมส์ คัท อาจารย์พูดถึงธรรมะของอาจารย์ป่วยมาแล้ว อาจารย์คิดว่าอาจารย์ป่วยเลี้ยงลูกอย่างไร ถึงมีลูกชายสามคน ที่ค่อนข้างจะเป็น

สุภาพบุรุษ แล้วก็เรียบง่ายพอสมควร ขณะเดียวกันนั้นในสังคมไทย คนดังทั้งหลายเลี้ยงลูกมักจะมีปัญหา

สุลักษณ์ เรื่องนี้แน่ครับ อาจารย์ป่วยท่านได้รับอิทธิพลจากแม่ท่าน ผมเข้าใจว่าอิทธิพลที่มีต่อลูกท่าน ก็มาจากเมียท่านด้วยเป็นส่วนใหญ่ ท่านให้แบบอย่างกับลูกในด้านการมีชีวิตอันเรียบง่าย ในด้านการที่ไม่รับสินบน ใครเอาของกำนัลมาให้กระเช้าใหญ่ๆ ท่านก็จะรับผลไม้อะไรสักอย่าง หรือเครื่องกระป๋องสักกระป๋องหนึ่ง ที่เหลือก็คืนไป แล้วบอกคราวหน้าไม่ต้องเอามา ไม่ให้เสียน้ำใจ อันนี้ผมว่าเป็นอิทธิพลที่ลูกได้รับจากท่าน ในการประพฤติปฏิบัติของท่าน เวลาอยู่บ้าน ท่านก็เป็นกันเองกับลูก เปิดโอกาสให้เถียงได้ คุยได้ ส่วนการอบรมบ่มนิสัยที่ลึกซึ้งมากกว่านั้น แบนเนียนมากกว่านั้น ผมเข้าใจว่าเป็นคุณป้ามาร์กาเรต ภรรยาท่าน ซึ่งเรารู้จักท่านไม่เพียงพอ เป็นผู้หญิงที่มีอิทธิพลมากในทางบวก เป็นผู้ซึ่งซื่อตรง เป็นผู้ซึ่งอยู่ข้างคนยากคนจน โดยตลอด เป็นผู้ซึ่งไม่ต้องการชื่อเสียงเกียรติคุณใดใดทั้งสิ้น และผมว่าอันนี้ครับได้อบรมบ่มนิสัยให้ลูกๆ เห็นคุณค่าของคนยากคนจน ให้เห็นคุณค่าของการมีที่ดินติดดิน ให้เห็นคุณค่าของการไม่หยิ่งผยอง ให้เห็นคุณค่าของการทำตัวอย่างเรียบง่าย มีชีวิตอย่างเรียบง่าย และดูจากพ่อเป็นแบบอย่างว่า ชีวิตนั้นถ้าทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ต้องพร้อมที่จะถูกตีถูกกระทืบ ต้องมีความอดทน สุภาพบุรุษทั้งสามคนนี่ถึงจะไม่เคยถูกตีถูกกระทืบเท่าคุณแม่พ่อ แต่บางคนก็ถูกรังแกมาในหน่วยงานของตัวเอง ถูกเอาเปรียบเอาไรต์หลายๆ แบบ

เจิมศักดิ์ แล้วลูกคนดังคนอื่นๆ ทำไม่มีปัญหา

สุลักษณ์ คงไม่ทั่วไปนะครับ ฆูตไปแล้วจะผิด มันคงไม่ทั่วไป แต่

ข้อเสียคือว่า หลายต่อหลายครั้งภรรยาเลอะเทอะยิ่งกว่าสามี หลายต่อหลายครั้งสามีไม่มีเวลาให้ลูก มัวแจ้ไปกับวิชาต่างๆ แล้วกลับมาบ้านก็มายกย่องกัน เดียวนี้เมียเรียกผัวว่าท่าน ผัวเรียกเมียว่า คุณหญิง มันเลอะไปหมดเลยครับ คุณค่าแบบนี้มันไม่เคยมีในบ้านเมืองเรามาก่อน ความเป็นัวลิมตินเหล่านี้ และนอกจากนี้ก็คือว่า โทรทัศน์ ด้วยความเคารพ รายการโทรทัศน์ส่วนใหญ่ที่น่าเฝ้า น่าฟัง และยังไม่อยู่กับลูก ลูกก็ดูโทรทัศน์ สร้างค่านิยมที่ผิดร่อยแปดพันประการ ในบ้าน บ่าวไพร่คลานเข้ามายกข้าวยกของ ลูกก็ต้องซื้อของ ซ็อกกางเกงตัวละเท่านั้นพัน มีมือถือเท่านั้นหมื่น มันไปกันหมดครับ ซึ่งในบ้านคุณป่วยเอง โทรทัศน์ไม่ดูนะครับ โทรทัศน์มันมีประโยชน์สำหรับให้พวกเราไปออกเท่านั้นแหละครับ (หัวเราะ)

เจิมศักดิ์ แล้วอาจารย์ป่วยกับสิทธิสตรี ผมสังเกตดู จาก*กรรมมารดาถึงเชิงตะกอน* กิติ อาจารย์ป่วยได้พูดตลอดเวลาแทนที่จะพูดว่า ผมอย่างนั้น ผมอย่างนี้ แต่จะบอกว่าผมและภรรยาของผมก็ต้องการเหมือนกัน ผมและพี่สาวผมก็ต้องการรู้เรื่องอะไรต่อมิอะไร อาจารย์ป่วยไม่เคยลืมนิติของหญิง รู้สึกอย่างนั้นไหมครับ

รังสรรค์ ก็เป็นเรื่องลักษณะความเป็นสุภาพบุรุษของอาจารย์ป่วย มีอยู่ประเด็นหนึ่งที่อาจารย์ป่วยพูดถึง คือเมื่อตายไปแล้ว ให้รัฐบาลมาเก็บภาษีมรดก คอนเซ็ปต์ของอาจารย์ป่วยในเรื่องนี้ก็คือว่า ก็ต้องเหลือมรดกบางส่วนไว้ให้ภรรยาใช้ เมื่อภรรยามีชีวิตอยู่ ส่วนที่เหลือรัฐบาลก็เก็บ

สุลักษณ์ ถ้าลูกยังเล็กก็ให้ลูก

รังสรรค์ แต่ถ้าลูกโตแล้วไม่ให้

สุลักษณ์ ผมถือคติเดียวกันเลย

เจิมศักดิ์ ซึ่งอันนี้น่าสนใจ

สุลักษณ์ มีอยู่ชนิดหนึ่งขอเพิ่มเติมเรื่องให้เกียรติสตรี ภรรยาผม เขาไม่ชอบออกโทรทัศน์ ต่อหน้ามหาชน แต่เขาบอกว่าถ้าให้เขาพูดเรื่องอาจารย์ป่วย เขาคุยได้เลย เขาเป็นผู้หญิงจำนวนน้อยที่นอนเตียงอาจารย์ป่วย เพราะว่าเมื่อไปเคมบริดจ์ด้วยกัน ท่านยกห้องนอนให้เขาอนอน ท่านลงมานอนปูเสื่อปูที่นอน สองคนกับผมคุยกันข้างล่างนอนกับพื้นก็ได้สองคน ยกห้องนอนให้เมียผมนอนคนเดียว คือนอกจากให้เกียรติสตรีแล้ว ยังให้เกียรติแขกผู้มาเยือน แล้วก็จะได้คุยกับผม ฟังผมนอนกรน

รังสรรค์ เดี่ยวอาจารย์เจิมศักดิ์จะไม่เข้าใจ ตอนที่อาจารย์ป่วยอยู่เคมบริดจ์ อาจารย์ป่วยก็อยู่ในบ้านซึ่งเป็นที่อยู่รวม มีทั้งนักศึกษาและอาจารย์ ห้องข้างล่างก็เป็นห้องรับแขก มีห้องนอนอยู่ข้างบน ที่อาจารย์สุลักษณ์เล่าก็คือ อาจารย์ป่วยยกห้องนอนให้คุณนิลฉวีอยู่ แล้วก็มานอนอยู่ห้องข้างล่าง

เจิมศักดิ์ ประเด็นหนึ่งที่หลายคนยังไม่เข้าใจอาจารย์ป่วย อาจารย์ป่วยสนใจงานที่ทำประโยชน์ แต่ว่าอาจารย์ป่วยไม่เคยยอมรับตำแหน่งทางการเมือง อาจารย์ก็ทราบ ว่า จอมพลสฤษดิ์คืออยากให้เป็นรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง อาจารย์ป่วยก็ปฏิเสธ หลายต่อหลายครั้ง หลัง ๑๔ ตุลา หลายคนก็อยากให้เป็นนายกรัฐมนตรี อยากให้เป็นรัฐมนตรี อาจารย์ป่วยก็ปฏิเสธ แต่ขณะที่คนไทยจำนวนไม่น้อยสนใจอยากได้ตำแหน่งก่อน พอได้ตำแหน่งแล้วถึงค่อยมาคิดว่า ตำแหน่งนี้เขาจะทำอะไรกัน เพื่อได้เป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูลเสียก่อน อันนี้มีคนไม่

เข้าใจอาจารย์ป่วย

สัญลักษณ์ ต้องกลับไปนอนครับ สมัยเป็นเสรีไทย เมื่อมาเป็นเสรีไทย เราพร้อมที่จะเสียสละเพื่อบ้านเมือง โดยเราไม่ต้องการเครื่องตอบแทน ไตไตจากรัฐ โดยเฉพาะการตอบแทนทางการเมือง นักการเมืองที่ได้ รับการแต่งตั้ง เป็นการตอบแทนทางการเมือง โดยเฉพาะการแต่งตั้ง โดยเผด็จการ ไม่ว่าจะถนอมหรือสฤษดิ์ ย่อมเป็นการไม่ถูกต้อง ท่าน ถึงกับไปสาบานกับพระแก้วมรกต สาบานจริงไม่จริง ไม่สำคัญ แต่ ผมเชื่อท่านสาบานจริง เพราะคุณป่วยเป็นคนไม่โกหก ท่านสาบาน กับพระแก้วมรกตว่า ท่านจะไม่รับตำแหน่งทางการเมืองจนกว่าจะ เกษียณอายุจากราชการแล้ว ท่านจะขอทำหน้าที่ข้าราชการประจำเพียง อย่างเดียว และเรื่องนี้เมื่อจอมพลสฤษดิ์โทรเลขไปหาท่าน ขอให้ท่าน เป็นรัฐมนตรี เผอิญพี่ชายผมในขณะนั้นเป็นเลขาโท หรือเลขาเอกอยู่ที่ สถานทูต แล้วเขาทำหน้าที่ถอดรหัสโทรเลข คุณป่วยมาวานให้ โทรเลขเข้ารหัสเรียนนายกฯ ว่ารับไม่ได้หรอก เพราะการรับเท่ากับ ท่านเสียสัตย์ ท่านนายกฯ ต้องการคนเสียสัตย์ไปเป็นรัฐมนตรีหรือ ก็เลยรอดตัวไม่ต้องเป็น

รังสรรค์ มีข้อเสนอให้อาจารย์ป่วยเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งใน ตอนปลายรัฐบาลอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ มีผู้นำฝ่ายทหารพยายาม ผลักดันให้อาจารย์ป่วยกระโดดเข้าไปเล่นการเมืองเพื่อจะขึ้นไปดำรง ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ผมเข้าใจว่าเป็นพลเอกกฤษณ์ ศรีวรธา กับ พลโทวิฑูรย์ ยะสวัสดิ์ ผมเข้าใจว่ามีผู้นำฝ่ายทหารได้มาพบกับอาจารย์ ป่วยในเรื่องนี้ ผมไม่ได้รับฟังเรื่องนี้เอง แต่ผมทราบจากนักวิชาการ บางคนที่มีโอกาสได้รับฟังเช่น ดร.ปราโมทย์ นาครทรรพ ดร.ชัย-

อนันต์ สมุทวณิช อาจารย์ป่วยกับภูิเสธ

เจิมศักดิ์ ผมเองได้รับข่าวในช่วงตอนนั้นเหมือนกัน แล้วก็เคยถามอาจารย์ว่า ทำไมอาจารย์ไม่รับตำแหน่งพวกนี้ คำตอบที่ผมได้รับก็คล้ายๆ กับที่อาจารย์ตอบเมื่อกี้ คือไปแล้วก็คงทำอะไรไม่ค่อยได้ แต่จริงๆ แล้วที่น่าสนใจคือผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ถ้ามาจากการเลือกตั้ง ตำแหน่งนี้จะทำอะไรได้เยอะ อาจารย์ป่วยพูดกับผม ซึ่งผมก็ไม่ได้ซักต่อว่าทำอะไรได้เยอะ แต่ปัจจุบันนี้ก็เห็นอะไรเยอะเหมือนกัน แล้วที่อาจารย์ขยายความด้วยว่า ถ้าเป็นแบบอย่างของกรุงเทพมหานคร มีผู้ว่าฯ มาจากการเลือกตั้ง และทำอะไรให้ดี ที่อื่นก็ต้องแข่งขันทำตาม ก็จะเป็นประโยชน์ อาจารย์ขยายความตอนท้าย ทำให้ผมเข้าใจอาจารย์ป่วยมากขึ้นตรงนี้ อาจารย์ป่วยดูจะไม่ตัดสินใจใครเป็นคนดีคนเลวอย่างชัดๆ เพราะผมทราบมาว่าอาจารย์ป่วยยังไปเยี่ยมจอมพลถนอม อันนี้เป็นความจริงหรือเปล่า

สุลักษณ์ เป็นความจริงครับ แต่ต้องเข้าใจ เยี่ยมจอมพลถนอมไม่ได้แปลว่าคุณถนอมดีหรือเลวนะครับ คุณป่วยนั้นมีสิ่งหนึ่งที่ทางศาสนาพุทธถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ที่เรียกว่าความเสมอต้นเสมอปลาย จอมพลถนอมเป็นนักเรียน วปอ. รุ่นเดียวกันมา คุณป่วยก็ถือว่าเป็นเพื่อน เหมือนที่ท่านถือว่าเป็นเพื่อนอัสสัมชัญก็เป็นเพื่อน เหมือนที่ท่านถือว่าเป็นเพื่อนเสรีไทยก็เป็นเพื่อน

เจิมศักดิ์ หมายความว่าอาจารย์ป่วยแยกได้นี่คือเพื่อน นี่คือนี่ที่ไม่เห็นด้วย

สุลักษณ์ ผมอยากจะเรียนนะครับเมื่อก่อน ๖ ตุลา เล็กน้อย มีเสรีไทยคนหนึ่งขึ้นไปกราบบังคมทูลว่า คุณป่วยเป็นคอมมิวนิสต์ เป็น

คนชายชาติ ท่านร้องไห้ ไม่ใช่เพราะว่าคนๆ นั้นไปกราบบังคมทูล แต่ร้องไห้ว่าเคยเป็นเสรีไทยด้วยกันมา เคยพร้อมที่จะตายด้วยกันมา ทำไมถึงเอาค่าเทจไปพูดได้ถึงเพียงนี้ ท่านร้องไห้เสียใจ เพราะท่านไม่เข้าใจเลยครับว่าคนที่ เป็นเพื่อนแล้วนี้ ยังไงก็ต้องเป็นเพื่อนกัน ตลอดเวลา ไม่รู้หรือว่าท่านเป็นคนยังไง

จอมพลถนอมเช่นเดียวกันครับ ขอโทษนะครับ จอมพลถนอม เป็นหมาหัวเน่า ใครๆ รังเกียจหมด วปอ. เขาเลี้ยงรุ่น จอมพลถนอม เคยเป็นหัวหน้ารุ่น ๑ เมื่อตกกะโตะคราวนั้นไป นายทหารเองไม่เคยมีใครเอ่ยถึงจอมพลถนอม คุณป่วยชักชวนเพื่อน วปอ. ทั้งหมดให้ดื่มให้ จอมพลถนอม ในฐานะที่เคยเป็นประธานรุ่น และเมื่อคุณถนอมไปอยู่ สิงคโปร์ก็ไปเยี่ยม และก็ไม่ใช่ไปเยี่ยมธรรมดา ไปขอร้องให้อย่ากลับ เมืองไทย ขอโทษนะครับถ้าใช้คำไม่สุภาพคือ ลำเล็กจอมพลถนอมว่า เมื่อคุณป่วยไปเยี่ยมอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ที่ปารีส ตอนนั้นจอมพล ถนอมเป็นนายกฯ เรียนให้ทราบว่าจะไปเยี่ยมอาจารย์ปรีดี เพราะ อาจารย์ป่วยเป็นคนไม่ทำอะไรล้มล้มคมใน จอมพลถนอมก็ขอว่า ให้ไป เรียนอาจารย์ปรีดีว่าอย่ากลับเมืองไทย เพื่อประโยชน์และความมั่นคง ของประเทศ อาจารย์ปรีดีก็ไม่กลับเมืองไทย อาจารย์ป่วยก็ไปขอ จอมพลถนอม อย่ากลับเมืองไทย เพื่อความมั่นคงของประเทศ กลับ มาแล้วจะยุ่ง แต่จอมพลถนอมไม่รักษาคำพูด กลับมาแล้วทำให้ยุ่ง ทำให้เกิด ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ จอมพลถนอมเป็นตัวแสบที่สำคัญเลย ที่มาทำลายประชาธิปไตยโดยเอาผ้ากาสาวพัสดร์คลุมเข้ามา เท่ากับ ทำลายพระศาสนาด้วย ทำลายประชาธิปไตยด้วย ต้องแยกกันนะ ครับ การไปเยี่ยม ไม่ใช่ไม่ตัดสินนะครับ คุณป่วยรู้ครับคนไหนดีคน

ไหนดั้ง และเมื่ออยู่ที่อังกฤษ ๒๐ ปีที่พูดไม่ได้นั้น แม้บางคนท่านก็ไม่ให้เข้าเยี่ยม เพราะมีพฤติกรรมในทางเลวร้าย บางคนก็จนาคารชาติเอง บางคนก็เป็นลูกศิษย์ลูกหาที่รักใคร่ แต่ว่าภายหลังกลายเป็นตัวเลวร้าย ท่านไม่ให้เข้าพบ ไม่ใช่ที่ท่านไม่มีมาตรการในการตัดสินมีครับ แต่มาตรการนั้นๆ ผู้ดีเท่านั้นถึงจะดูออก

เจิมศักดิ์ ดูเหมือนว่าสังคมไทย อาจจะอยู่ดีหรือไม่อยู่อดีธรรมกับคนอย่างอาจารย์ปรีดี หรืออาจารย์ป่วย หลายคนมองว่าคนอย่างอาจารย์ปรีดี หรืออาจารย์ป่วย ทำคุณูปการเยอะเยอะ แต่ว่าอยู่เมืองไทยไม่ได้ อาจารย์อธิบายยังไง

รังสรรค์ ส่วนหนึ่งคงเป็นเรื่องของอุดมการณ์ทางการเมืองและอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ ความหวาดระแวงว่า ทั้งอาจารย์ปรีดีกิติ อาจารย์ป่วยกิติเป็นคอมมิวนิสต์ เป็นความหวาดระแวงซึ่งมีอยู่ในชนชั้นปกครองไทย และผมคิดว่า อันนี้อาจจะเป็นปัจจัยสำคัญในการทำลายบุคคลทั้งสอง มีการป้ายสีต่างๆ นานา ผมจำได้ว่าก่อนเกิด ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ มีอาจารย์บางคนในธรรมศาสตร์ด้วยซ้ำ มาถามผมว่า มีคนเล่าว่า เวลาอาจารย์ป่วยกินข้าวในบ้าน กินเสร็จลูกต้องเอาสตางค์วางบนโต๊ะ นี่เป็นนิทานซึ่งมันเลวร้ายมาก ส่วนหนึ่งก็อาจจะบอกว่าสังคมนิยมจัด หรือว่าเป็นคอมมิวนิสต์หรืออะไรทำนองนั้น เพราะฉะนั้นกระบวนการป้ายสี กระบวนการกล่าวหาด้วยข้อเท็จ มันระบดรวดเร็วมาก แล้วแม้กระทั่งหลัง ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ เวลา ก.อ.ร.ม.น. จัดอบรม จัดกระบวนการ Re-education พูดถึงว่าใครเป็นคอมมิวนิสต์ ก็มีการชูรูปอาจารย์ป่วยขึ้นมา ถึงแม้จะไม่เอ่ยชื่ออย่างนี้เป็นต้น ผมคิดว่าอาจารย์ป่วยถูกทำร้ายโดยชนชั้นปกครอง

ไทย อาจจะหวาดหวั่นที่ว่า อาจารย์ป่วยมีความสัมพันธ์กับอาจารย์
ปรีดี แล้วครั้งหนึ่งอาจารย์ปรีดีก็เคยถูกตั้งข้อแหว่งว่าจะเป็นคอมมิวนิ-
นิสต์ทำนองนี้ นี่คงจะเป็นปัจจัยสำคัญ

สุลักษณ์ ไม่ใช่คอมมิวนิสต์อย่างเดียว จะเป็นประธานาธิบดี สอง
คนนี้ถูกขอล่าหาเดียวกัน เพราะโครงการลุ่มแม่น้ำแม่กลองนั้น เขา
หาว่าจะยึดบริเวณภาคกลางก่อนเลย คำกล่าวหานี้พวก ส.ส. ภาค
อีสานที่ถูกฆ่าตายก็ได้รับเช่นเดียวกัน คุณเตียง ศิริขันธ์ ซึ่งเป็น
เสรีไทยถูกฆ่าตายเพราะหาว่าจะแยกดินแดนอีสาน คำเท็จเหล่านี้เป็น
ที่น่าเสียใจเพราะสร้างกันจนเชื่อว่าเป็นความจริง เหมือนกับที่คนไทย
กลัวผี สร้างจนผีมีจริง และคนไทยส่วนใหญ่ก็ยังกลัวผี หรืออีกนัย
หนึ่งเราไม่รู้จักแยกแยะว่า อะไรเป็นเนื้อหาสาระ อะไรเป็นรูปแบบ
คนไทยติดรูปแบบโดยเฉพาะรูปแบบอันนี้มันเข้ามาพร้อมกับรัฐประ-
หาร ๒๔๙๐ ถ้าคุณถือตามรูปแบบ เดินตามเขาแล้วใช้ได้ ถ้าคุณป่วย
รับเป็นนายกรัฐมนตรีที่ทหารมาเสนอ เรียบร้อย เขาก็จะกำหนดรูปแบบ
แบบให้คุณป่วยเดิน

เจิมศักดิ์ อย่างนั้นก็ใช้ได้

สุลักษณ์ ใช้ได้ แต่ท่านไม่ยอมรับรูปแบบ ท่านจะเดินตามเนื้อหา
สาระ เมืองไทยเป็นที่น่าเสียใจ เราไม่รับเนื้อหาสาระ รัฐประหาร
๒๔๙๐ เริ่มต้นทำลายเนื้อหาสาระ แต่การทำลายเนื้อหาสาระสำคัญ
คือ รัฐประหาร ๒๕๐๐ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อันนั้นแหละครับ
เอาความเท็จมาเป็นความจริงทั้งหมด อ้างว่าจงรักภักดี อ้างว่าสนับ-
สนุนพระพุทธศาสนา อ้างว่าทำเพื่อบ้านเมือง ทั้งที่ไอ้หมอนั้นเป็นคน
โกง นุ่งผ้าขาวม้าแดง รังแกผู้หญิง ยังมีอนุสาวรีย์อยู่จังหวัดขอนแก่น

แก่น ตราบไตที่เรายังเห็นว่ารูปแบบสำคัญว่าเนื้อหาสาระ ตราบไตที่เรายังเห็นว่าคน ๘๕% ในบ้านในเมืองของเรานี้ ปล่อยให้ยากจนต่อไปไม่เป็นไร เราจะรวยกัน เศรษฐกิจจะฟื้นฟู นี่ครับประเด็นอยู่ตรงนี้

ในขณะที่อาจารย์ป่วย อาจารย์ปรีดี ต้องการจะทุ่มชีวิตทั้งหมดเพื่อให้คน ๘๕% มีศักดิ์ศรีไม่น้อยกว่าพวกเรา เขาจะกินดีอยู่ดีไม่น้อยกว่าพวกเรา เขาควรจะมีสิทธิ์ร่วมในการตัดสินใจชะตากรรมทั้งของเขาและของเราร่วมกัน อันนี้สิครับที่ท่านเรียก *สันติประชาธรรม* ซึ่งเป็นเป้าหมายในอุดมคติของท่าน คำว่า "*สันติ*" ของท่านนั้น หมายความว่า สงบในตัวเรา สงบในคนอื่น ไม่เอาเปรียบตัวเรา ไม่เอาเปรียบคนอื่น และ *ประชา* ในที่นี้ทุกคนครับ ถ้าเรารักลูกเรา เราต้องรักลูกคนอื่น ถ้าเราเอื้ออาทรต่อครอบครัวเรา เราต้องเอื้ออาทรต่อครอบครัวอื่น *ประชา* หมายความว่า ทุกคนมามีส่วนร่วม ไม่ว่าจะคนยากคนจน ไม่ว่าจะคนร่ำคนรวยมีส่วนร่วม เป็นประชาด้วยกัน และมี *ธรรมะ* เป็นเนื้อหา ธรรมะนี้คือการไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน ธรรมะนี้คือประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในอนาคตและประโยชน์สูงสุด คนไม่เข้าใจ คุณป่วยท่านไม่เคยพูดว่า ท่านเป็นพุทธศาสนิก ท่านไม่เคยพูดถึงเรื่องปรมาตม์ แต่ท่านมุ่งประโยชน์สูงสุดในชีวิตตลอดเวลา เพื่อตัวเองและเพื่อคนอื่น

เจิมศักดิ์ ฟังดูก็อ่อนใจที่คนดีอยู่เมืองไทยไม่ค่อยได้ ทำไมอาจารย์ สลักขันธ์ยังอยู่ได้

สลักขันธ์ ข้อพิสุจน์ง่าย ๆ คือ ผมมันยังไม่ดีจริง

เจิมศักดิ์ อาจารย์ครับ ถ้าอย่างนั้นเราจะทำอย่างไรที่จะไม่ให้ในอนาคต คนบิดเบือนประวัติศาสตร์อีก ท่านอาจารย์ปรีดี ก็มีคน

บิดเป็อนประวัติศาสตร์เยอะพอสสมควร ประวัติศาสตร์ของอาจารย์ป่วย...

สุลักษณ์ ไม่ได้บิดเป็อน ต้องเข้าใจ ประวัติศาสตร์หมายความว่ายังไงครับ คิลซิงเจอร์ บอกว่าประวัติศาสตร์ของประเทศชาติก็คืออัตชีวประวัติของชนชั้นปกครอง ถ้าคุณเอาตามคิลซิงเจอร์นี้ ถูกต้องประวัติศาสตร์ไทยคือสิ่งที่ชนชั้นปกครองต้องการ และที่กระทรวงศึกษาธิการสอนอะไรต่างๆ มันเป็นอย่างนี้ แต่ถ้าเรามองในแง่ดี ตอนนีผมเชื่อเลยว่ากระทรวงศึกษา คุณสมศักดิ์ (ปริศนานันทกุล) กิติคุณกาญจนา (คิลปอษา) กิติคุณวิชัย (ตันศิริ) กิติ ผมเชื่อว่าคนเหล่านี้คงจะมีจิตสำนึกพอสสมควร และโดยเฉพาะอาจารย์ป่วยตายคราวนี้ ทุกคนออกมาสรรเสริญ คนที่เกลียดท่านก็ไม่เอ่ยปาก

เพราะฉะนั้นการสรรเสริญอาจารย์ป่วย การบูชาท่าน อย่าเอาอามิสบูชา ต้องปฏิบัติบูชา เอาความคิดของท่านในเรื่องสันติประชาธรรมกลับมา ประวัติศาสตร์ที่แท้ไม่ใช่อัตชีวประวัติของชนชั้นปกครอง ประวัติศาสตร์ที่แท้คือความทรงจำของคนส่วนใหญ่ในบ้านเมือง ความทรงจำของคนส่วนใหญ่ในบ้านเมืองนั้นที่แล้วๆ มาถูกเมิน ถูกมองไม่เห็น แต่คุณป่วยท่านไปกระโดดร่มที่ชียงนาท แล้วท่านเห็นเลยครับว่าคนเหล่านี้มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าข้าราชการ ซี ๑๑ ไม่น้อยไปกว่ารัฐมนตรี ถ้าเราเห็นคนสำคัญเหล่านี้แล้ว เราจะเริ่มมองประวัติศาสตร์ในมิติใหม่ เราสามารถจะมองการศึกษาในมิติใหม่ เศรษฐศาสตร์ในมิติใหม่ และผมดีใจนะครับ ท่านทั้งคู่มากับจากธรรมศาสตร์และหวังว่าท่านอธิการบดีคงจะดูรายการนี้ เราควรจะเรียนเชิญท่านให้มาสังคายนาธรรมศาสตร์ และจะเชิญกระทรวงศึกษาฯ มาสังคายนากระทรวง

ศึกษา ไม่ต้องทำอะไรใหญ่โตครับ ถ้าทำอันนี้หาเป้าหมายให้สันติ ประชาธรรมเกิดขึ้น เราจะสามารสรสร้าง คงสร้างไม่ได้หมดนะครับ คงสร้างบางคนในแต่ละรุ่น ให้มีคนไม่เหมือนป่วยที่เดียวครับ ไม่เหมือนปรีดีทีเดียว แต่ทุกคนมีศักยภาพในการที่จะเป็นคนดี คนดีที่มีน้ำใจ ไม่ตรี เป็นคนที่ไม่กะล่อน

เจิมศักดิ์ ถ้าพูดถึงอาจารย์ป่วยแล้ว อะไรคือจุดอ่อนของอาจารย์ป่วย

รังสรรค์ จุดอ่อนของอาจารย์ป่วยในฐานะที่เป็นมนุษย์ อาจจะเป็นด้านที่เรียกว่าสุขนิยม ภาษาอังกฤษก็คือ Optimism

เจิมศักดิ์ มองโลกในแง่ดี

รังสรรค์ มองโลกในแง่ดี มองคนในด้านดี อาจจะมีด้านที่ไม่ดี แต่อาจจะเมินด้านที่ไม่ดี ลักษณะสุขนิยมของอาจารย์ป่วยมีค่อนข้างสูง แต่ทัศนคติแบบสุขนิยมมีส่วนในการผลักดันให้อาจารย์ป่วยทำงาน ยกตัวอย่างเช่น ในตอนที่ตัดสินใจที่จะกลับมาทำงานในเมืองไทย หลังจากที่จบการศึกษาในตอนต้นทศวรรษ ๒๕๕๐

เจิมศักดิ์ หลังสงครามโลกครั้งที่สอง

รังสรรค์ หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ตอนนั้นในแง่ของชนชั้นปกครองไทยขณะนั้น อาจารย์ป่วยมีชนชั้น เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับอาจารย์ปรีดี ถ้าไม่ใช่ลักษณะสุขนิยม อาจารย์ป่วยก็คงไม่กลับมา ในช่วงก่อน ๖ ตุลา เราก็มองเห็นลักษณะสุขนิยมของอาจารย์ป่วย อาจารย์ป่วยรู้ว่ากำลังทำศึกใหญ่ มีรายการออกไปปลิว มีรายการทางวิทยุ โทรทัศน์เล่นงานอาจารย์ป่วย แต่อาจารย์ป่วยก็ยังยิ้มสู้อยู่ในธรรมศาสตร์ ในตอนนั้นมีหลายคนแนะนำให้อาจารย์ป่วยออกไปอยู่ต่าง-

ประเทศ แต่อาจารย์ป่วยก็ยังสู้ ยังพยายามทานไม่ให้นักศึกษาเดิน
เอียงซ้าย ผมไม่ทราบว่าผู้นำนักศึกษาในช่วงนั้นในเวลานี้รู้สึกอย่างไร
แต่ผมคิดว่าอันนี้เป็นลักษณะสุขนิยมของอาจารย์ป่วย คือยังมีความ
หวัง มองโลกในแง่ดี มีความหวังที่จะเปลี่ยนแปลงด้วยสันติประชา-
ธรรม ด้านหนึ่งอาจจะเป็นข้อดีของอาจารย์ป่วย ในอีกด้านหนึ่งอาจจะ
เป็นข้อบกพร่อง

มีอีกประเด็นหนึ่งก็คือว่า อาจารย์ป่วยมองไม่เห็นภัยขององค์กร
โลกบาล ดังเช่น ธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศ
ถ้าหากดูจากชีวิตการทำงานของอาจารย์ป่วย อาจารย์ป่วยมีสายสัม-
พันธ์ที่ค่อนข้างดีกับเทคโนโลยีแคเรตของรัฐบาลอเมริกัน กับเทคโนโลยีแคเรต
ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ กับเทคโนโลยีแคเรตของธนาคารโลก
สายสัมพันธ์นี้กับบางคนเป็นสายสัมพันธ์ที่ยืนยาว เราจะพบว่า ใน
บางครั้งเมื่ออาจารย์ป่วยผลักดันให้รัฐบาลเปลี่ยนนโยบายไม่ได้ ยก
ตัวอย่างเช่น ผลักดันให้รัฐบาลรัดเข็มขัดทางการคลังในช่วงซึ่งมีปัญหา
เงินเฟ้อ ผลักดันไม่สำเร็จ อาจารย์ป่วยก็จะยืมมือเทคโนโลยีแคเรตระหว่าง
ประเทศเหล่านี้มาบีบบังคับรัฐบาลไทย

เจมส์ คักดี และเป็นข้อเสียอย่างไร

รังสรรค์ ยกตัวอย่างเช่นมีข้อวิพากษ์ในช่วงทศวรรษ ๒๕๐๐ คือ หลัง
๒๕๐๕ ประมาณ ๒๕๐๙-๒๕๑๐ ที่ว่า ทำไมธนาคารแห่งประเทศไทย
ยังคงกู้เงินจากต่างประเทศ ให้ความเห็นชอบกับการกู้เงินต่างประเทศ
ทำไมจึงไม่เอาเงินสำรองระหว่างประเทศซึ่งมีจำนวนมากมาใช้ในการ
พัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทำไมยังคงกู้เงิน คำตอบที่อาจจะเรียกว่า
คำตอบมาตรฐานของอาจารย์ป่วยก็คือ ในด้านหนึ่งอาจารย์ป่วยเกรง

กลัวการร่อยหรอของเงินทุนสำรองระหว่างประเทศมาก การดำเนินนโยบายการเงินของอาจารย์ป่วยเป็นไปในทางอนุรักษ์นิยม พยายามที่จะรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ให้ความสำคัญกับเป้าหมายเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ พยายามป้องกันไม่ให้เกิดปัญหา ไม่ใช้ปล่อยให้เกิดปัญหาแล้วมาตามแก้ ดำเนินนโยบายในลักษณะของการป้องกัน อาจารย์ป่วยห่วงแหนทุนสำรองระหว่างประเทศมาก ไม่ค่อยยอมให้ใครมาแตะ จนมีความขัดแย้งกับรัฐบาลในเรื่องนี้อยู่มาก อันนี้เป็นเหตุผลหนึ่งที่ว่าทำไมจึงไม่ใช้ทุนสำรองระหว่างประเทศมีข้อวิพากษ์ในประเด็นนี้มาก

ในอีกด้านหนึ่งอาจารย์ป่วยเห็นประโยชน์ของการที่องค์กรโลกบาลเข้ามา ประโยชน์ในทางวิชาการคือก่อนที่จะมีการอนุมัติเงินกู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธนาคารโลกก็จะเข้ามาประเมินสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ ประเมินศักยภาพในการชำระหนี้ ประเมินว่าโครงการที่จะขอกู้เงินนั้นมันสมเหตุผลสมผลหรือไม่ อาจารย์ป่วยเห็นประโยชน์ในเรื่องของวิชาการในด้านนี้ ผมไม่เคยได้ยินอาจารย์ป่วยพูดถึงด้านที่ไม่ดีเกี่ยวกับธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ถ้าเรามาดูบริบทของสังคมไทยหลังกรกฎาคม ๒๕๔๐ เราจะเห็นการวิพากษ์ธนาคารโลก วิพากษ์กองทุนการเงินระหว่างประเทศ อาจารย์สุลักษณ์ก็เป็นผู้นำในการวิพากษ์ด้วย ในแง่นี้อาจารย์ป่วยมองไม่เห็นด้านที่เป็นลบของทั้งธนาคารโลกและของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ในพื้นฐาน อาจารย์ป่วยอาจจะไม่เชื่อว่าธนาคารโลกก็ดีหรือกองทุนการเงินระหว่างประเทศก็ดีมันถูกบงการโดยประเทศมหาอำนาจ ถูกกดปุ่มโดยประเทศมหาอำนาจ ที่จะมาครอบงำทางเศรษฐกิจของประเทศ

ต่างๆ อันนี้เป็นข้อที่สอง

ข้อที่สามก็คือ ผมคิดว่า อาจารย์ป่วยไม่ได้มองถึงอันตรายของ ขบวนการอเมริกันหัวดี ขบวนการ Americanization ส่วนหนึ่งก็อาจ จะเป็นเพราะอาจารย์ป่วยมีจิตใจสากล มองไม่เห็นว่าการที่สหรัฐอเมริกาเข้ามาบีบบทบาทในประเทศไทยจะเข้ามาครอบงำเศรษฐกิจในประเทศไทยอย่างไร จะมาเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่าในสังคมไทยอย่างไร ผมไม่เคยได้ยินอาจารย์ป่วยพูดถึงด้านที่ไม่ดีของการเข้าไปสัมพันธ์กับ สหรัฐอเมริกา อาจารย์ป่วยใช้ประโยชน์จากความสัมพันธ์ที่ไทยมีกับ สหรัฐอเมริกาค่อนข้างสูง ในตอนทศวรรษ ๒๕๐๐ หรือแม้กระทั่ง ตอนต้นทศวรรษ ๒๕๑๐ สังคมไทยก็ยังมองไม่เห็นอันตรายของกระบวนการอเมริกันหัวดี สังคมไทยเพิ่งจะมาวิพากษ์ญี่ปุ่นว่าระบบเศรษฐกิจไทยถูกครอบงำโดยญี่ปุ่น เมื่อประมาณปี ๒๕๑๕ - ๒๕๑๖

เจมส์ คัดด์ ผมมีเวลาอีกนิดเดียว อะไรคือจุดอ่อนอาจารย์ป่วยครับ อาจารย์สุลักษณ์

สุลักษณ์ ที่คุณรังสรรค์พูดเมื่อกี้นี้ครับ ผมอยากจะเรียนว่า เรื่อง วิพากษ์อเมริกันนั้น เราเคยคุยกันที่ธนาคารแห่งประเทศไทย คุณคึกฤทธิ์ (ปราโมช) ก็อยู่ด้วย คุณพันธุ์ทิพย์ (บริพัตร) ก็รวมอยู่ด้วย วิพากษ์วิจารณ์พอสมควร เพราะฉะนั้นผมเข้าใจว่า อาจารย์ป่วยก็รู้เรื่องนี้พอสมควร แต่ท่านถือว่าในการที่ท่าน ใจซื่อมือสะอาด มีความสามารถ ท่านสามารถจะเล่นกับอเมริกันก็ได้ เช่นเดียวกับธนาคารโลก ท่านบอกผมเลยว่า ยืมเงินธนาคารโลกคืออย่างหนึ่ง มันเข้ามาโกงกันไม่ได้ ธนาคารโลกมันเข้ามาดู แต่ท่านรู้นะ ถ้าคุณไปดู ตัวเลขสมัยที่อาจารย์ป่วยเป็นผู้ว่าการฯ การยืมเงินจากธนาคารโลก

น้อยมาก ผมไม่มีความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ ผมถามนักเศรษฐศาสตร์ เพื่อนผม เขาบอกว่าอียมน้อยมาก ถ้าใช้วิธีนี้เราเอาประโยชน์จากธนาคารโลกได้

เจมส์ คัดดี้ หมายถึงความที่อียมน้อยธนาคารโลกมาตีกับบาลคนที่โง่

สุลักษณ์ นักการเมืองด้วย ต้องเข้าใจ แต่แน่นอนท่านก็มีหลายอย่าง ยกตัวอย่าง คนเคยโจมตีว่าท่านคบมูลนิธิต่อเอเชีย ผมก็คบ ซึ่งตอนนั้นซีไอเอคும் ท่านคบบรรีโอกี้เฟลเลอร์ ซึ่งผมก็เชื่อท่านมุ่งประโยชน์ แล้วคนที่รื้อคคี้เฟลเลอร์ มาคบบกับท่านนี้ ทุกคนเคารพนับถือท่าน พูดกันตรงไปตรงมา รื้อคคี้เฟลเลอร์เป็นมูลนิธิต่อเอเชีย ซึ่งให้ทั้งคุณและโทษ ทุกอย่างในโลกให้ทั้งคุณและโทษ เราต้องรู้จักใช้ทั้งคุณและโทษ

ผมเองเห็นว่า จุดอ่อนอาจารย์ป่วยที่สำคัญนั้น ท่านยังเห็นว่าการศึกษาแบบตะวันตกนั้นเป็นคำตอบ แม้กระทั่งการแพทย์แบบตะวันตกเป็นคำตอบ ท่านรักพันธุวิศวกรรมเดิม คุณธรรมเดิม แต่อะไรซึ่งตะวันตกมี ท่านยังนึกว่ามีคำตอบอยู่ที่นั่น ขอโทษนะ การเจ็บครั้งนี้ ๒๐ กว่าปีมานี้ของท่าน ผมยังถือว่าถ้าได้รับการรักษาเยียวยาวิธีอื่น นอกจากตะวันตก อาจจะมีคุณกับท่านด้วย และการไปเรียนตะวันตกนั้น ท่านเชื่อเลยว่า ทุกคนยังมีคุณงามความดีอยู่ ไปเรียนจากเมืองนอกมา ทุกคนก็จะเอาวิชาของเมืองนอกมารับใช้ประชาชนเหมือนท่าน อันนี้ท่านพลาดที่สำคัญ เพราะการเรียนแบบตะวันตกนั้น พัฒนาได้เพียงสมอง และยิ่งระยะหลังนี้ การพัฒนาสมองไปเป็นเลี้ยวๆ คนซึ่งไม่มีคุณธรรมดั้งเดิม จะช่วยให้มีโอกาสเป็นโจรมากขึ้น และอันนี้นะครับ ถ้าจะเอาจุดอ่อนของท่านขึ้นมา มหาวิทยาลัยน่าจะจะต้องกลับมาสังคายนาแล้วว่า มหาวิทยาลัยสอนเพียงแค่หัวสมองอย่าง

เดียวไม่ได้ ต้องทำยังไงที่จะเอาหัวสมองมารวมกับหัวใจ และเอารูปแบบของท่านมาดู ทั้งในจุดด้อยและจุดเด่นของท่าน เพื่อสร้างคนรุ่นใหม่ให้มีคุณธรรม มีความกล้าหาญทางจริยธรรม มีความอ่อนน้อม ถ่อมตัว มีความเชื่อมั่นในตัวเอง และมีความสันโดษ ขณะเดียวกันก็มีความแม่นยำและแหลมคมทางวิชาการ

เจิมศักดิ์ อาจารย์ครับผมมีเวลานิดเดียว ขอถามนิดเดียวตรงไปตรงมาว่า ถ้าจะพูดถึงคนที่มีคุณธรรมคล้ายๆ อาจารย์ป่วยหรือเป็นแบบอย่างที่ดีเหมือนๆ อาจารย์ป่วย ในปัจจุบันนี้อาจารย์นึกถึงใคร

สุลักษณ์ คือถ้าเราจะเอาคนเด่นคนดังในสังคมชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง ไทยหาได้ยากครับ แต่ในชนบทมี พระสงฆ์องค์เจ้าก็มี กำนันผู้ใหญ่บ้านก็มี ผมว่าถ้าเรามองนอกบริบทออกไป จริงอยู่ อาจจะมีพูดภาษาฝรั่งไม่ได้ อาจจะไม่มีความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ แต่คนซึ่งมีกินและไม่กะล่อน และมองอะไรต่อมิอะไรเป็นองค์รวมมีครับ และมีมากพอสมควรที่ให้เราภูมิใจได้ ว่าบ้านเมืองเราไม่ใช่ว่าลึนป่วยแล้วไม่มี มีคนอย่างนี้อยู่ครับ

เจิมศักดิ์ แต่แสดงว่าชนชั้นกลางและชนชั้นสูงที่อาจารย์นึกนี้ไม่เห็น

สุลักษณ์ เราถูกขู่ขี้ขี้ยามเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐ พ.ศ. ๒๕๐๐ ระบบการศึกษาของเราไม่ได้ทำทนายในเรื่องคุณธรรมเพียงพอ ถ้าระบบการศึกษาของเรา กลับมาทำทนายในเรื่องนี้ และลงมาหารากเหง้าของเราที่ยังมีอยู่ตามชนบท ผมว่านี่แหละจะฟื้นตัวขึ้นมาบูชาอาจารย์ป่วย บูชาอาจารย์ปรีดีอย่างเหมาะสมแก่กาลสมัย

เจิมศักดิ์ อาจารย์รังสรรค์ครับ

รังสรรค์ ไม่มีคำตอบ

เจมส์ คักดี ถ้าอย่างนั้นคำถามสุดท้ายที่อยากจะเรียนถามทั้งสองท่าน ก็คือว่า หากคนรุ่นใหม่ต้องการจะทำตนให้มีคุณธรรมคล้ายๆ กับ อาจารย์ป่วย ควรจะต้องปฏิบัติตัวอย่างไร

รังสรรค์ ตอบไม่ได้ มันขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมในสังคม ในสังคมที่เป็นอยู่ขณะนี้ ถึงพ่อแม่จะพยายามสอนลูกอย่างไรก็ตาม คงจะยากที่ลูกจะเป็นคนดีในสังคมได้

เจมส์ คักดี สังคมส่วนใหญ่ยังมีปัญหาอยู่บ้าง

สุลักษณ์ ผมตอบสั้นๆ ไม่ได้ครับ ต้องตอบยาว เพราะเหตุว่า...

เจมส์ คักดี แต่ผมมีเวลานิดเดียว

สุลักษณ์ ยาวของผมก็จะไม่ยาวมาก หนึ่ง พ่อแม่ต้องมีเวลาให้ลูก ถือว่าลูกเป็นเพื่อน ครูบาอาจารย์ต้องมีเวลาให้ลูกศิษย์ ถือว่าลูกศิษย์ เป็นเพื่อน เรียนจากลูกศิษย์ พร้อมทั้งจะให้ลูกศิษย์ วิชาการเป็นเรื่องรอง ความเป็นเพื่อนความเป็นมิตรเป็นเรื่องสำคัญ และต้องแก้ไขระบบ สื่อสารมวลชน ให้มีน้ำเน่าให้น้อย มีเนื้อหาสาระให้มาก พร้อมทั้งกันนั้นเวลานี้มีการศึกษานอกระบบมากขึ้น ผมเองทำเสมสิกขาลัย ใน ตะวันตกมีการศึกษาที่เป็นองค์กรวมมากขึ้น ถ้าหันมาหาการศึกษาองค์รวมมากขึ้น เราแต่ละคนทำตัวเป็นกัลยาณมิตรซึ่งกันและกันมากขึ้น สื่อปรับปรุงคุณภาพให้มากขึ้น และให้คนมีโอกาสได้สัมผัสกับต้นหมากรากไม้ แม่น้ำลำคลอง ลดมลพิษลงไป และที่สำคัญคือ ให้รู้จักคนยากไร้เคารพคนยากไร้ ดูวิถีชีวิตคนยากไร้ อันนี้คือคำตอบที่สำคัญที่เป็นพื้นฐานที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิต โดยคนรุ่นใหม่ก็จะกลับมาพิจารณาว่า จากกรรมมารดาถึงเชิงตะกอน เนื้อหาสาระอยู่ที่คุณภาพ ไม่อยู่ที่หัวโขน ในระบบปัจจุบันทั้งมหาวิทยาลัยเองโรงเรียน

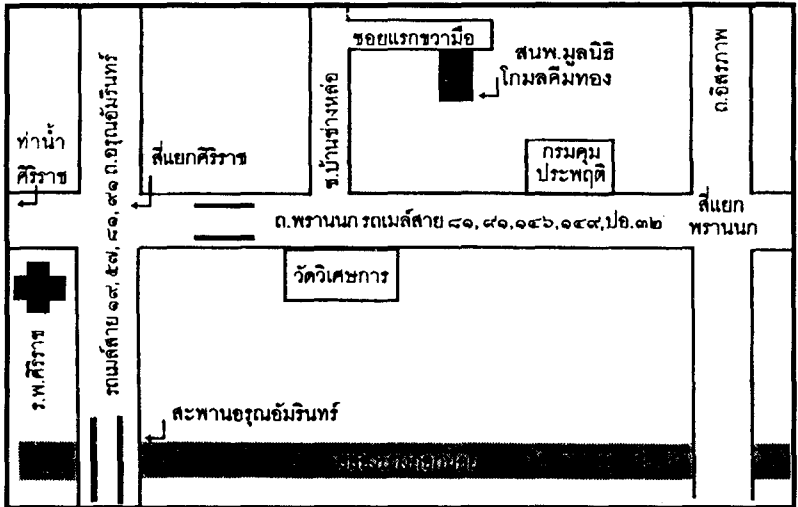
เอง ลีเอง ไปเน้นที่หัวโขน หัวโขนไม่มีประโยชน์ครับ ผู้ว่าการ
ธนาคารแห่งประเทศไทย ๑๒ ปีไม่มีความหมายเลย แต่ที่สำคัญ ๑๒
ปีนั้นได้มีคุณธรรมที่สำคัญตลอดเวลา อธิการบดีใครก็เป็นได้ แต่
อธิการบดีที่มองอะไรเป็นองค์รวม และมองอะไรด้วยวิสัยทัศน์ที่ยาว
ออกไป และคนคนนั้นเป็นคนที่น่ารักน่าเคารพ อย่างนี้ลีครับคือ
เนื้อหาสาระของมนุษย์ ซึ่งเราสามารถร่วมกันเสกสรรค์ปั้นแต่งได้
ด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตัว

เจมส์คักดี ครับ วันนี้ผมได้เรียนรู้เยอะครับว่า ความเป็นป่วย อัง-
ภาภรณ์นี่ เป็นมายังไง และส่งอิทธิพลอย่างไรบ้าง วันนี้ต้องกราบ
ขอบพระคุณทั้งสองท่านครับ สวัสดีครับ.

[จากรายการ "ผ่าทางตัน" ตอน อาจารย์ป่วยกับสังคมไทย ผู้ร่วมรายการ
อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และ อาจารย์รังสรรค์ ธาระพรพันธุ์ ดำเนินรายการ
โดยอาจารย์เจมส์คักดี ปิ่นทอง บันทึกเทป ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๒ ออกอากาศ
วันที่ ๑๗ และ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๒ ทาง ยูบีซี (ช่อง ๗) ช่องข่าว]

การสั่งซื้อหนังสือ สนพ.มูลนิธิโกมลคีมทองทางไปรษณีย์

๑. หากท่านเป็นสมาชิกสารโกมล ท่านสามารถใช้สิทธิสั่งซื้อหนังสือของสำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง ได้ส่วนลด ๒๐% จากราคาปก ส่วนบุคคลทั่วไป ได้ส่วนลด ๑๐%
๒. ทั้งสมาชิกและบุคคลทั่วไปจะต้องเสียค่าจัดส่งทางไปรษณีย์เล่มละ ๖ บาท (หากสั่งซื้อรวมสุทธิ ๖๐๐ บาทขึ้นไป จะบริการจัดส่งให้ฟรี ถ้าซื้อครบ ๘๐๐ บาท ในราคาดแล้ว จะได้เป็นสมาชิกสารโกมลฟรี ๑ ปี)
๓. โปรดชำระค่าหนังสือรวมค่าจัดส่งเป็น
 - ธนาณัติ/ตั๋วแลกเงิน สั่งจ่ายปท.ศิริราช ๑๐๗๐๒ ในนามมูลนิธิโกมลคีมทอง
 - เช็ค สั่งจ่ายในนามมูลนิธิโกมลคีมทอง (เช็คต่างจังหวัดกรุณาชำระค่าโอนไปละ ๑๐ บาท)
 - โอนเงินเข้าบัญชีออมทรัพย์ ธนาคารกรุงศรีอยุธยา สาขาอรุณอมรินทร์ ชื่อบัญชีมูลนิธิโกมลคีมทอง เลขที่บัญชี ๑๕๗-๑-๐๓๖๐๑-๔ และส่งสำเนาการโอนเงินทางโทรสารให้กับมูลนิธิด้วย

“คุณสมบัติที่ยิ่งใหญ่ของอาจารย์ป่วยคือความเป็นมนุษย์ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น
ความเป็นสามัญชน ความเสมอต้นเสมอปลาย”

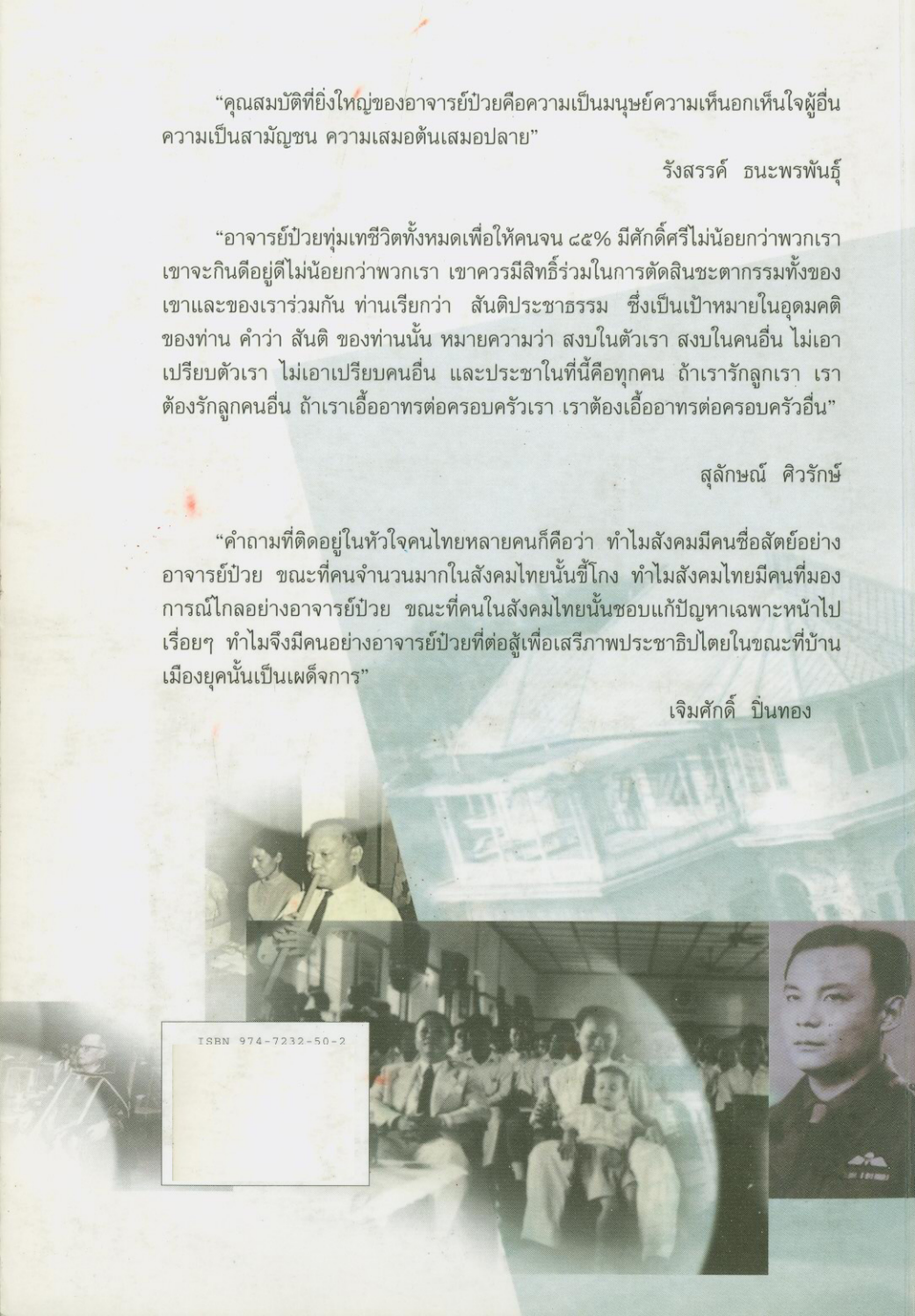
รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

“อาจารย์ป่วยทุ่มเทชีวิตทั้งหมดเพื่อให้คนจน ๘๕% มีศักดิ์ศรีไม่น้อยกว่าพวกเรา
เขาจะกินดีอยู่ดีไม่น้อยกว่าพวกเรา เขาควรมีสิทธิ์ร่วมในการตัดสินใจชะตากรรมทั้งของ
เขาและของเราร่วมกัน ท่านเรียกว่า สันติประชาธรรม ซึ่งเป็นเป้าหมายในอุดมคติ
ของท่าน คำว่า สันติ ของท่านนั้น หมายความว่า สงบในตัวเอง สงบในคนอื่น ไม่เอา
เปรียบตัวเอง ไม่เอาเปรียบคนอื่น และประชาในที่นี้คือทุกคน ถ้าเรารักลูกเรา เรา
ต้องรักลูกคนอื่น ถ้าเราเอื้ออาทรต่อครอบครัวเรา เราต้องเอื้ออาทรต่อครอบครัวอื่น”

สุลักษณ์ ศิวรักษ์

“คำถามที่ติดอยู่ในหัวใจคนไทยหลายคนก็คือว่า ทำไมสังคมมีคนชื่อเสียงอย่าง
อาจารย์ป่วย ขณะที่คนจำนวนมากในสังคมไทยนั้นซีโกง ทำไมสังคมไทยมีคนที่มีอง
การณ์ไกลอย่างอาจารย์ป่วย ขณะที่คนในสังคมไทยนั้นชอบแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไป
เรื่อยๆ ทำไมจึงมีคนอย่างอาจารย์ป่วยที่ต่อสู้เพื่อเสรีภาพประชาธิปไตยในขณะที่บ้าน
เมืองยุคนั้นเป็นเผด็จการ”

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง

ISBN 974-7232-50-2